

Юридична Україна

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 12 (252)

Заснований у січні 2003 р.

Legal Ukraine

The magazine is published once a month, in Ukrainian
Magazine was founded in January 2003

ISSN 2308-9636

DOI 10.37749/2308-9636-2023-12(252)

Співзасновники:

Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,

ТОВ "Юрінком Інтер"

Видавець: ТОВ "Юрінком Інтер"

Founders:

*Kyiv Regional Center of the National Academy of Law Sciences of Ukraine;
Research Institute for Private Law and Entrepreneurship named after Academician
F. G. Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine;
Yurincom Inter Limited Liability Company.*

Publisher:

Yurincom Inter Limited Liability Company is the first Ukrainian law publishing house.

Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 2 червня 2020 р.
№886 журнал "Юридична Україна" включено до Переліку наукових фахових видань
України, яким присвоєна категорія "Б",
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових
ступенів доктора і кандидата юридичних наук.

Київ
Юрінком Інтер
2023

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

О. Д. Крупчан, доктор юридичних наук,
професор (**голова ради**),

М. К. Галянтич, доктор юридичних наук,
професор (**заступник голови ради**),

О. О. Бакалінська, доктор юридичних
наук, професор,

О. А. Беляневич, доктор юридичних наук,
професор,

Ю. П. Бурило, доктор юридичних наук,

Г. В. Буяджи, доктор юридичних наук,
доцент,

Вільям Еліот Батлер, доктор юридичних
наук, професор (США)

О. М. Вінник, доктор юридичних наук,
професор,

А. Б. Гриняк, доктор юридичних наук,
професор,

Б. В. Деревянко, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Дзера, доктор юридичних наук,
професор,

Ю. О. Заїка, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Зайчук, доктор юридичних наук,

О. С. Захарова, кандидат юридичних наук,
професор

В. В. Комаров, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Кресін, доктор юридичних наук,

Н. С. Кузнєцова, доктор юридичних наук,
професор,

О. І. Нелін, доктор юридичних наук,
професор,

О. П. Орлюк, доктор юридичних наук,
професор.

В. Д. Примак, доктор юридичних наук,
професор,

О. В. Совгіря, доктор юридичних наук,
професор,

М. О. Теплюк, доктор юридичних наук,

О. О. Штефан, доктор юридичних наук.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О. Л. Копиленко, доктор юридичних наук,
професор (**голова колегії**),

В. С. Ковальський, доктор юридичних
наук, доцент (**заступник голови колегії**),

М. К. Галянтич, доктор юридичних наук,
професор,

В. В. Кочин, кандидат юридичних наук,
старший дослідник,

О. Д. Крупчан, доктор юридичних наук,
професор,

Р. А. Майданик, доктор юридичних наук,
професор,

В. М. Махінчук, доктор юридичних наук,
професор,

С. В. Бобровник, доктор юридичних наук,
професор,

П. С. Берзін, доктор юридичних наук,
професор,

В. А. Васильєва, доктор юридичних наук,
професор,

В. В. Костицький, доктор юридичних
наук, професор,

А. В. Коструба, доктор юридичних наук,
професор,

О. Ф. Мельничук, доктор юридичних наук

Л. Г. Матвєєва, доктор юридичних наук,
професор,

Н. В. Міловська, кандидат юридичних
наук, доцент,

Л. М. Ніколенко, доктор юридичних наук,
професор,

Н. П. Шишкова, доктор юридичних наук,
професор (Чеська Республіка).

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (протокол № 15 від 27.12.2023).

EDITORIAL COUNCIL:

O. D. Krupchan, Doctor of Laws, Professor
(Chairman of the Council),

M. K. Galantych, Doctor of Laws, Professor
(Deputy Chairman of the Council),

O. A. Bakalinska, Doctor of Laws, Professor,
William Elliott Butler, Doctor of Laws,
Professor (USA),

O. A. Belianevich, Doctor of Laws, Professor,
Y. P. Burilo, Doctor of Law, Associate
Professor,

G. V. Buyadzhi, Doctor of Laws, Professor,

A. B. Grinyak, Doctor of Laws, Professor,

B. V. Derevyanko, Doctor of Laws, Professor,

O. V. Dzera, Doctor of Laws, Professor,

V. V. Komarov, Doctor of Laws, Professor,

O. V. Kresin, Doctor of Laws,

N. S. Kuznetsova, Doctor of Laws, Professor,

O. I. Nelin, Doctor of Laws, Professor,

A. P. Orlyuk, Doctor of Laws, Professor,

V. D. Prima, Doctor of Laws, Professor,

O. O. Stefak, n, Doctor of Law, Associate
Professor,

O. V. Sovgyrya, Doctor of Laws, Professor,

M. O. Tepliuk, Doctor of Laws,

O. M. Vinnik, Doctor of Laws, Professor,

O. V. Zaichuk, Doctor of Laws,

Y. A. Zaika, Doctor of Laws, Professor.

O. S. Zakharova, Candidate of Laws,
Professor

EDITORIAL BOARD:

O. L. Kopylenko, Doctor of Laws, Professor
(Chairman of the Board),

V. S. Kovalsky, Doctor of Laws, Associate
Professor **(Deputy Chairman of the Board)**,

M. K. Galantych, Doctor of Laws,
Professor,

V. V. Kochyn, Candidate of Laws, Senior
Researcher,

A. D. Krupchan, Doctor of Laws, Professor,

M. A. Maidanyk, Doctor of Laws,
Professor,

V. M. Mahinchuk, Doctor of Laws,
Professor,

S. V. Bobrovnik, Doctor of Laws, Professor,

P. S. Berzin, Doctor of Laws, Professor,

V. A. Vasylieva, Doctor of Laws, Professor,

V. V. Kostitsky, Doctor of Laws, Professor,

A. V. Kostuba, Doctor of Laws, Professor,

O. F. Melnychuk, Doctor of Laws

L. G. Matveeva, Doctor of Laws, Professor,

N. V. Milovska, Candidate of Laws,
Associate Professor,

L. M. Nikolenko, Doctor of Laws,
Professor,

N. P. Shyshkova, Doctor of Laws, Professor
(Czech Republic).

**The Academic Council of the Research Institute for Private Law and Entrepreneurship
named after Academician F. G. Burchaof the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
(Protocol No. 15 from 27.12.2023)**

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Теплюк М. О., Нижник А. І., Тубелець О. С., Кучмар О. О. Криміналізація колабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України (продовження) 6

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Недюха М. П. Політична корупція в Україні: соціальні механізми ідентифікації, запобігання та протидії.....20

ПРАВА ЛЮДИНИ

Бортун М. І. Особливості забезпечення прав і свобод громадян в Україні 29

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Орлюк О. П. Трансфер технологій як драйвер інноваційного руху України: правові аспекти.....36

РЕЦЕНЗІЯ

Спасибо-Фатеева І. В. Монографічне дослідження договорів у корпоративному праві 46

Кравченко М. Морально-правові принципи доброчесності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції. Колектив авторів 48

БІБЛІОГРАФІЯ

Публікації журналу «Юридична Україна» у 2023 році 51

CONTENTS

A CONSTITUTIONAL RIGHT

Teplyuk M. O., Nyzhnyk A. I., Tubelets O. S., Kuchmar O. O. Criminalization of collaborative activity in the light of Article 3 of the Constitution of Ukraine (continued) 6

THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW

Nedyukha M. P. Political corruption in Ukraine: social mechanisms of identification, prevention and countermeasures 20

HUMAN RIGHTS

Bortun M. I. Peculiarities of ensuring the rights and freedoms of citizens in Ukraine.....29

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

Orlyuk O. P. Transfer of technologies as a driver of innovative movement of Ukraine: legal aspects 36

REVIEW

Spasio-Fateeva I. V. Monographic study of contracts in corporate law 46

Kravchenko M. Moral and legal principles of virtue and good faith: the genesis and paradigm of modern reception. The team of authors 48

BIBLIOGRAPHY

Publications of the magazine «Legal Ukraine» in 2023 51

УДК 343.32

DOI 10.37749/2308-9639-2023-12(252)-1

М. О. Тешлюк,

заступник Керівника Апарату Верховної Ради України – Керівник
Головного юридичного управління,
д. ю. н., член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

А. І. Нижник,

перший заступник Керівника Головного юридичного управління
Апарату Верховної Ради України,
заслужений юрист України

О. С. Тубелець,

головний консультант Головного юридичного управління
Апарату Верховної Ради України, к. ю. н.

О. О. Кучмар,

головний консультант Головного юридичного управління
Апарату Верховної Ради України

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТЛІ СТАТТІ З КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

(частина 2)

Потребує пильної уваги також система видів покарань у санкціях статей 111¹ та 111² КК України. Так, обов'язковим додатковим, а у санкціях частини першої та другої статті 111¹ — основним безальтернативним видом покарання, є покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Також звертають на себе увагу строки застосування такого виду покарання: 10—15 років.

Як вбачається із пояснювальних записок до законопроектів № 5144 від 24.02.2021 та № 7186 від 21.03.2022, після прийняття яких КК України було доповнено статтями 111¹ та 111² відповідно, суть подібного нововведення полягає в тому, що «особи, причетні до здійснення колабораціонізму, продовжують претендувати на високі посади в державі, впливати на формування державної політики чи інформаційного простору України, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій. Враховуючи наведене, з метою встановлення

справедливого покарання для осіб, які співпрацюють з державою-агресором, а також обмеження доступу таких осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, пропонується прийняти даний законопроект».

З наведеного випливає, що зазначеними актами мала передбачатися та встановлюватися не лише караність різних проявів колабораціонізму, а й специфічна мета покарання. При цьому зазначена специфіка мети покарання не є ознакою самого покарання, тобто загальною для будь-якого виду правопорушення, за яке може бути встановлене таке покарання, а відповідно до положень частини п'ятої статті 55 КК України стосується лише правопорушень, передбачених статтями 111¹ та 111² КК України.

У наукових колах подібний підхід переважно підтримується. Так, Орловська Н. А. зауважує, що аналіз санкцій, що розглядаються, зокрема й включення у їх зміст позбавлення права обіймати певні посади або займатися

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

певною діяльністю, «не дає підстав говорити про порушення принципу пропорційності. Особи, які йдуть на співпрацю з окупантом, вчиняють умисні дії, спрямовані на допомогу агресорам, мають бути покарані відповідно до закону. У тому числі слід розглядати питання про позбавлення їх можливості в подальшому впливати на політичну ситуацію на загальнонаціональному, регіональному або місцевому рівнях, представляти державу в публічному полі тощо»¹.

Марченко О. А. стверджує, що «сама така диференціація кримінальної відповідальності у призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є доцільною. Поясненням тому є те, що особи, які співчують окупанту та виправдовують його дії, та більше того закликають до співпраці з ворогом, повинні мати більш суворе покарання, а саме мають бути надовго позбавлені не тільки волі, а й можливості брати участь у будь-яких формах державного управління та місцевого самоврядування чи надання публічних послуг іменем України»².

Матюшенко О. І. пропонує встановити «необмежені терміни призначення покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у разі вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням займаної посади чи із зайняттям певною діяльністю або якщо такі дії призвели до загибелі людей чи інших тяжких наслідків, або протягом дії воєнного

чи надзвичайного часу, або у випадку спрямованості колабораційної діяльності на школярів чи студентів»³.

Отже, що це за вид покарання «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю»; що обумовлює необхідність його застосування порівняно з іншими видами покарання і як це відбувається на практиці; чи може він бути визнаний ефективним у боротьбі з колабораціонізмом; чи може вирішувати завдання ширші, ніж ті, що висувуються до кримінального покарання в цілому?

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (стаття 55 КК України) передбачає заборону засудженому впродовж певного строку займатися тією діяльністю, у зв'язку з якою він вчинив злочин⁴.

Таке покарання має яскраво виражений спеціально превентивний характер, при цьому спеціальна превенція досягається не тільки і не стільки залякуванням, скільки позбавленням засудженого фактичної можливості займатися діяльністю, в рамках якої він вчинив злочин. За ступенем порівняльної суворості це покарання посідає лише третє місце, а отже, є відносно несуворим видом покарання. Характеризується як покарання, не пов'язане з позбавленням волі; змішане покарання (застосовується і як основне, і як додаткове); спеціальне (підстави його застосування визначаються характером діяння і ознаками суб'єкта) та строкове покарання,

¹ Орловська Н. А. Проблеми позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в контексті пеналізації колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/3/11.pdf> — стор. 73

² Марченко О. А. Деякі питання диференціації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність в Україні. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 липня 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. 116 с. с. 67

³ Матюшенко О. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в санкціях кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/ec5e3ac7-f49f-49f4-b8b9-29dc10eca279>

⁴ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2-х ч. / за заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. Київ: Форум, 2001. ч. 1: Загальна частина. с. 268

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

належить до покарань, не пов'язаних з обмеженнями майнового характеру⁵.

Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачено у санкціях близько 4% статей Особливої частини КК України.

Кількість засуджених до цього виду покарання визначалася сотими частинами відсотка, а з 2015 р. — тисячними. У 2017, 2018 та 2020 р.р. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основний вид покарання взагалі не застосовувалося. Така судова практика цілком може бути пояснена незначною часткою використання цього виду покарання у санкціях статей, а також відносно невеликою практикою застосування таких статей. Найбільше вироків, якими призначено покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, було винесено у 2011 р. — 46⁶. Ситуація кардинально змінилася у 2022 р., коли кількість вироків, якими призначався зазначений вид покарання, зріс до 150, 149 з яких були винесені за колабораціонізм⁷.

У пояснювальній записці до законопроекту № 5144 в частині обґрунтування саме такого виду покарання перед законопроектом ставилися відразу два завдання: встановлення справедливого покарання і обмеження доступу осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування.

У частині встановлення справедливого покарання слід зазначити, що, як наголошувалося у Рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа

про призначення судом більш м'якого покарання), справедливість — одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

На прикладі структури частини першої статті 55 КК України можна відслідкувати хронологію викликів, що поставали перед суспільством, на які законодавець реагував обмеженням допущення до певної діяльності. Неможливо не звернути увагу, що кожен наступний абзац встановлює все більший строк застосування покарання, хоча сфери діяльності, у яких воно може бути застосоване, зовсім різні.

Збільшення строку застосування покарання з 2—5 років до 10—15 не може не впливати на зміст покарання, його мету.

Так, Тютюгін В. І. зазначає, що позбавлення права як один із видів покарань за своєю сутністю також є карою, яка в цьому покаранні перш за все виражається у самому факті засудження (осуді) особи — у негативній оцінці його поведінки, що міститься у вирокі суду. Однак основні правообмеження, які складають зміст цього покарання, полягають у тому, що у разі його призначення засуджений: 1) позбавляється конкретного суб'єктивного права — права обіймати саме ту посаду або займатися саме тією діяльністю, яку він з законних підстав обіймав або якою займався під час вчинення кримінального правопорушення, а також пов'язаних з цим прав і можливостей; 2) тимчасово обмежується в його правоздатності — можливості вільного обрання (вибору)

⁵ Шиян Д. С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2008. с. 9

⁶ Тубелець О. С. Реалізація кримінально-правової політики України шляхом застосування кримінального закону: монографія. Київ: Парлам. вид-во, 2021. 424 с. 205—206

⁷ На основі форми статистичної звітності № 6, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

певної посади або певної діяльності протягом строку, визначеного у вироку суду⁸.

Отже, призначення особі десятиліття правообмежень уже свідчить про високий ступінь тяжкості діяння, а тому необхідно переглядати місце цього покарання у системі видів покарань з урахуванням його суворості; класифікацію кримінальних правопорушень здійснювати з урахуванням наявності у санкції цього виду покарання і його строку; забезпечити можливість індивідуалізації призначеного покарання у процесі його відбування у вигляді можливості звільнення від нього чи його відбування у разі позитивної пост-кримінальної поведінки особи, що вчинила відповідне правопорушення тощо.

Відсутність наведених механізмів навряд чи може забезпечити пропорційність юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню, що свідчить не про наукову обґрунтованість застосування цього виду покарання за колабораціонізм, а суто політичну. Тобто кримінально-правова репресія, як механізм індивідуальної та загальної превенції, перетворюється законодавцем на репресію політичну. У такий спосіб відбувається політизація інструментів кримінально-правового впливу. Про ефективність індивідуальної превенції в даному випадку не йдеться взагалі.

У частині завдання «обмеження доступу осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування» слід зазначити, що, покарання, передбачене у статтею 55 КК України, полягає в позбавленні обвинуваченого його суб'єктивного права на посаду, яку він обіймав, або на службу, професійну чи іншу спеціальну діяльність, якою він займався

під час вчинення злочину. Зокрема така позиція відображена у постанові Верховного Суду від 1 листопада 2018 р. у справі № 753/12073/15-к⁹.

Водночас Загиней-Заболотенко З. А. у своєму дослідженні вказує на випадки призначення позбавлення права особам, засудженим за частиною першою статті 111¹ КК України, які ніде не працювали, пенсіонерам, фізичним особам-підприємцям, приватному підприємцю, маляру, охоронцю¹⁰.

Отже, такі покарання призначалися вимушено, оскільки санкція у частині першій статті 111¹ КК України безальтернативна.

У частині досягнення мети виправлення засуджених неможливо не погодитись із висновком Загиней-Заболотенко З. А., що призначення позбавлення права особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певну посаду або не займалися певною діяльністю, фактично стає покаранням «на майбутнє», тобто виступає своєрідним люстраційним заходом стосовно засуджених, однак це фактично нівелює досягнення цілей покарання. У таких випадках мета кари, спеціальної та загальної превенції жодним чином не досягається¹¹.

Заслужовує на увагу і позиція Євдокимової О. В., яка стверджує, що якщо ж до особи застосовується лише заборона щодо набуття певного суб'єктивного права у майбутньому, то такі обмеження не можуть визнаватися покаранням, бо жодного карального впливу вони не здійснюють. У такому випадку мова може йти лише про встановлення спеціального порядку набуття певного права. Проте, встановлення такого порядку не є завданням кримінального

⁸ Тютюгін В. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. Вісник Асоціації кримінального права України, 2022, № 1 (17). с. 185

⁹ Постанова Верховного Суду від 01.11.2018 р. у справі № 753/12073/15-к (провадження № 51-2250км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120>

¹⁰ Загиней-Заболотенко З. А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/114.pdf. с. 481

¹¹ Там само

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

права, а належить виключно до сфери регулятивного законодавства¹².

При цьому слід звернути увагу, що здійснюючи запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень шляхом застосування покарання «на майбутнє» держава, по перше, декларує презумпцію протиправності намірів особи, що претендує на зайняття певною діяльністю, по суті, презумпцію винуватості, а по друге, — неспроможність кримінально-виконавчої системи забезпечити ефективну реалізацію індивідуальної превенції.

Але і в цьому випадку поставлена мета не знайшла належного відображення у тексті кримінального закону засобами законодавчої техніки, оскільки з тексту закону не випливає, що обмеження на майбутнє стосуються виключно обмеження доступу осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування. Пояснювальна записка, як відомо, не є нормативно-правовим актом і не може застосовуватися судами. Питання ж заборони здійснення педагогічної чи господарської діяльності, а також будь-якої іншої діяльності при криміналізації діянь за ознакою професії за прогнозованих обсягів криміналізації діянь населення може призвести до кадрових криз у цілих сферах. Як забезпечити повну заміну педагогічних кадрів на тимчасово окупованих територіях? Який сенс у забороні займатися підприємницькою діяльністю у період післявоєнної відбудови? Який результат має бути досягнуто?

З огляду на наведене в частині застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю можна зробити такі висновки:

— передбачена законом трансформація даного виду покарання лише для цілей окремих статей не враховує завдання кримінального покарання в цілому, принципи пропорційності та справедливості, а отже не може бути ефективним інструментом досягнення мети кримінального закону — індивідуальної та загальної превенції;

— постановлення перед кримінальним покаранням завдань інших, ніж передбачено у статті 50 КК України, означає перетворення кримінального покарання із засобу виправлення у засіб політичної репресії;

— безальтернативність покарання обмежує розсуд суду щодо ефективної індивідуалізації покарання при його призначенні;

— збільшення ступеня суворості покарання не забезпечується гнучкими механізмами його індивідуалізації в процесі виконання;

— обмежуючи «на майбутнє» види поведінки, що не пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення, держава на рівні закону закріплює презумпцію протиправних намірів особи, що претендує на зайняття певною діяльністю.

Наведені вище аргументи щодо необхідності обмеження переслідування проявів колабораціонізму стосуються виключно питань застосування кримінальної репресії. Водночас незаперечним є і той факт, що в умовах гібридної війни зовсім без уваги залишати такі прояви неможливо, зокрема в процесах відновлення діяльності органів місцевого самоврядування та територіальних підрозділів державних органів.

Політико-правовим інструментом недопущення окремих категорій осіб до публічної служби чи політичної діяльності є люстрація. Україна має достатньо досвіду для запровадження такого інструменту і недопущення попередніх помилок.

Так, 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України прийнято Закон України № 1682-VII «Про очищення влади». Як відомо, питання, пов'язані зі змістом та практикою застосування цього Закону, були предметом розгляду Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) та Європейського суду з прав людини. Висловлені позиції є надійною базою для створення демократичного, справедливого та ефективного механізму люстрації.

У проміжному висновку Венеціанської комісії щодо Закону «Про очищення влади»

¹² Євдокімова О. В. Особливості призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/23.pdf. с. 146

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

(Закону «Про люстрацію») зазначалося, що європейські стандарти в галузі люстрації, в основному, впливають з трьох джерел:

— Європейської конвенції з прав та основних свобод людини (зокрема, статей 6, 8, 108 і 14, статті 1 Протоколу 12) та практики Європейського суду з прав людини;

— прецедентного права національних конституційних судів;

— Резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи, а саме: Резолюції 1096 (1996) про заходи з ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем і Резолюції 1481 (2006) про необхідність міжнародного засудження тоталітарних комуністичних режимів. ПАРС у Резолюції 1096 (1996) вказала на «Керівні принципи для забезпечення відповідності закону про люстрацію та аналогічних адміністративних заходів вимогам держави, заснованої на принципі верховенства права» (далі: «Керівні принципи, що стосуються люстрації» або «Керівні принципи») (п. 18)¹³.

Також у наведеному проміжному висновку визначаються чотири ключові питання, що повинні бути вирішені у законі про люстрацію: а) часові рамки застосування закону; б) особи, до яких застосовується закон; в) процесуальні гарантії для осіб, до яких застосовуються процедури люстрації; г) публікація імен осіб, які були люстровані (п. 10).

Крім того, наступні чотири ключові критерії узагальнюють суть стандартів, що стосуються процедур люстрації:

— провина повинна бути доведена в кожному конкретному випадку;

— мають бути гарантовані право на захист, презумпція невинуватості і право на оскарження в суді;

— повинні з одного боку бути дотримані різні функції і цілі люстрації, а саме захист нової демократії, а з іншого боку кримінальне право, тобто покарання осіб, вину яких доведено;

— люстрація повинна відповідати суворим часовим рамкам як щодо періоду її дії, так і періоду, на який вона поширюється (п. 20).

З огляду на наведене можна окреслити ключові засади регулювання люстрації в період деокупації.

Очевидно, що оскільки необхідність здійснення люстраційних заходів тісно пов'язана з відновленням на деокупованих територіях державного суверенітету та, відповідно, діяльності органів місцевого самоврядування та територіальних підрозділів державних органів, дія відповідного закону повинна розпочинатися не раніше дня завершення деокупації відповідних територій та відновлення роботи органів публічної влади. Щодо дії у часі такого закону слід зазначити, що відповідно до вимог Керівних принципів щодо люстрації 1996 р., «відсторонення від посади на основі люстрації не повинно тривати довше п'яти років, оскільки не слід недооцінювати здатність індивіда до позитивних змін у поведінці та звичках» (п. «g»)¹⁴.

Водночас Венеціанська комісія в остаточному висновку до Закону «Про очищення влади» (Закону «Про люстрацію») наголошує, що якщо національна влада обирає більш тривалий період, аніж це рекомендують Керівні принципи 1996 р., вона повинна пояснити, чому вважає за доцільне застосувати триваліший період (п. 75)¹⁵. Українська сторона обгрунтувала свою позицію тим, що «5-річної заборони недостатньо для деяких з категорій посад, які підлягають люстрації, тому що вона відповідає звичайному політичному терміну (вибори до Парламенту відбуваються кожні 5 років). Тому період заборони може завершитися тоді, коли будуть проводитися чергові парламентські вибори, у результаті чого може виникнути ризик політичного перевороту». Венеціанська комісія визнала цей аргумент слушним. Водночас було відмічено, що національні органи влади повинні тримати обмеження, запроваджені в законі,

¹³ <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282014%29044-ukr>

¹⁴ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7506>

¹⁵ https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2015_012_2015_06_19.pdf

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

під постійним контролем, щоб завершити їх якомога швидше (п. п. 76—77).

З урахуванням наведеного, застосування люстраційних заходів протягом 10—15 років після деокупації, зважаючи на тривалу гібридну війну із широкомасштабним застосуванням інформаційних технологій, може бути визнаним європейською спільнотою цілком прийнятним (за умови суворого дотримання інших вимог щодо захисту прав людини у цьому процесі).

Також Венеціанська комісія наголосила, що люстраційні заходи мають тимчасовий характер, а об'єктивна необхідність обмежувати особисті права має послаблюватися з плином часу (п. 70)¹⁶. Крім того Комісія звернула увагу на те, що якщо люстраційні закони залишаються в силі після того як вони перестали бути необхідними та/або не відбувається перегляд їх позитивного впливу, то така люстрація порушує права людини (п. 20). З метою виконання цієї вимоги, на нашу думку, має бути розроблений механізм моніторингу розвитку демократичних процесів на деокупованих територіях, визначені критерії (маркери) змін, методика дослідження їх динаміки тощо.

Щодо кола осіб, які підпадатимуть під люстрацію, то тут необхідно звернути увагу на низку питань. Передусім, відповідно до пункту 11 Резолюції 1096, люстраційні заходи можуть застосовуватися до осіб, які не вчинили жодних злочинів, за які осіб можна притягати до відповідальності, але які, проте, займали високі посади при колишніх тоталітарних комуністичних режимах і підтримували їх¹⁷. Отже про люстрацію можна вести мову лише за умови декриміналізації проявів колабораціонізму, що, відповідно до міжнародного законодавства, не є явно протиправними. Особи, що вчинили кримінально карані діяння, не допускатимуться певний період до відповідних посад інструментами кримінального права.

По-друге, Венеціанська комісія в остаточному висновку до Закону «Про очищення влади» (Закону «Про люстрацію») звертає увагу на проблематичність надто широкого застосування люстрації, що може призвести як до порушень прав людини, так і негативним чином вплинути на функціонування сектору публічної служби (п. 33)¹⁸. Отже, здійснювати відповідну перевірку доцільно виключно щодо осіб, які висловили бажання обійняти посади у відповідних територіальних підрозділах державних органів або органах місцевого самоврядування, та проживали на тимчасово окупованих територіях.

Хоча у міжнародних документах йдеться про те, що люстрація може бути застосована лише до осіб, які займали високі посади, у нашому випадку, у зв'язку з веденням гібридної війни, що включає не лише широкомасштабну пропаганду, а й завуальовану підпільну роботу, використання мереж так званих «сплячих агентів» тощо, що здійснювалося задовго до початку окупації, вимагає більш ретельного підходу до визначення кола осіб, які можуть бути суб'єктами люстраційної перевірки. Венеціанська комісія наголошує на тому, що відповідно до концепції «демократії, здатної захистити себе», держава має право відстороняти від доступу до зайняття публічних посад осіб, які можуть становити загрозу демократичній системі та/або показали себе негідними служити суспільству (п. 30)¹⁹.

Керівні принципи 1996 р., які стосуються люстрації, визначають, що:

— люстрація повинна обмежуватися посадами, щодо яких є всі підстави вважати, що суб'єкти, які їх обіймають, становитимуть значну небезпеку для прав людини і демократії;

— люстрація не застосовується до виборних посад, якщо тільки з таким проханням не звернеться кандидат на виборах;

¹⁶ https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2015_012_2015_06_19.pdf

¹⁷ <https://pace.coe.int/en/files/16507/html>

¹⁸ https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2015_012_2015_06_19.pdf

¹⁹ https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2015_012_2015_06_19.pdf

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

— люстрація не застосовується до посад у приватних або напівприватних організаціях (п.п. «d», «e», «f») ²⁰.

Отже, питання доступу до посад повинне стосуватися усіх рівнів посад у органах державної влади та місцевого самоврядування, а не лише «високих», оскільки йдеться не лише про здійснення владних повноважень, але й про доступ до відповідної інформації. Також слід було б розглянути питання люстраційної перевірки осіб, які претендують на зайняття керівних посад на підприємствах, що у статутному капіталі мають державну частку. В частині виборних посад варто було б прописати механізм для осіб, які бажають пройти таку перевірку добровільно, оскільки відсутність законодавчо закріпленої можливості може бути причиною для формальної відмови.

Також не повинні підпадати під люстрацію особи у віці до 18 років, які, коли їх було залучено до відповідних дій, добросовісно й добровільно не схвалили їх та/або відмовилися від членства, зайнятості або співробітництва з відповідною організацією до моменту переходу до демократичного режиму, а також особи, які діяли під примусом (п. «l») ²¹.

Питання процесуальних гарантій для осіб, до яких застосовуються процедури люстрації, публікації імен осіб, які були люстровані, презумпції невинуватості, доведення провини у кожному конкретному випадку, права на захист, права на оскарження в суді стосуються безпосередньо здійснення люстраційних заходів. Проте перед тим, як переходити до процедурних питань, слід було б визначитись із метою здійснення люстраційних заходів.

Так, відповідно до пункту 11 Резолюції 1096, метою люстраційних заходів є відсторонення осіб від здійснення державної влади, якщо їм не можна довірити цього відповідно до демократичних принципів, тому що вони не продемонстрували свою прихильність

демократичним принципам чи віру в них у минулому і не зацікавлені та не мають мотивів дотримуватися їх сьогодні.

Крім того у пункті 12 цієї ж Резолюції вказано, що метою люстрації є не покарання осіб, які вважаються винними (це входить до завдань прокурорів, які керуються кримінальним законодавством), а захист молодих демократій. Асамблея також рекомендує, щоб злочинні діяння, вчинені окремими особами під час комуністичного тоталітарного режиму, переслідувалися та каралися згідно з нормами кримінального законодавства (п. 7) ²². Крім того, профілактичний аргумент (один з трьох аргументів, висунутих для пояснення особливої ролі, яку люстрація може відігравати в посттоталітарній ситуації), припускає, що люстрація необхідна для захисту нового демократичного режиму, змушуючи осіб, які займають державні посади, та кандидатів на ці посади розкривати своє минуле (пункт 16 проміжного висновку Венеціанської комісії) ²³.

У зв'язку з наведеним необхідно проаналізувати як було вирішено питання з визначенням мети люстрації у Законі України «Про очищення влади» та як воно було реалізоване на практиці.

Відповідно до преамбули, цей Закон визначає правові та організаційні засади проведення очищення влади (люстрації) для захисту та утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні. Відповідно до статті 1 зазначеного Закону, очищення влади (люстрація) – це встановлена цим Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Отже, виходячи з наведеного, мета здійснення люстрації пов'язувалася із застосуванням заборон до осіб, які вчиняли відповідні

²⁰ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7506>

²¹ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7506>

²² <https://pace.coe.int/en/files/16507/html>

²³ <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282014%29044-ukr>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

кримінально-карані діяння. Разом з тим, відповідно до змісту статті 3 зазначеного Закону, критерії здійснення очищення влади (люстрації) визначені значно ширше, ніж у заявленій меті. Крім того, відповідно до частини четвертої статті 1 та частин п'ятої-сьомої, десятої статті 3 Закону, при постановленні вироків у справах та щодо відповідних осіб суди призначають передбачену заборону як основне або додаткове покарання відповідно до положень Кримінального кодексу України. У разі призначення заборони, передбаченої частиною четвертою статті 1 цього Закону, як додаткового покарання, строк такої заборони становить п'ять років.

Тобто, очевидним є штучне зрощування заходів люстрації та кримінального покарання. Фактично, підставою для люстрації стало вчинення певного кримінально протиправного діяння, а здійснення люстраційних заходів відбувалося засобами кримінального закону, для чого до статті 55 КК України були внесені відповідні зміни. Такий законодавчий підхід явно не відповідає наведеним вище стандартам, що стосуються процедур люстрації. Венеціанська комісія зазначала, що люстрація не є та не має бути формою кримінального переслідування, її не потрібно використовувати як заміну кримінальному покаранню, коли таке покарання є юридично обґрунтованим, або як засіб помсти чи відплати (п. 25)²⁴. Крім того, як уже зазначалося вище, постановлення перед кримінальним покаранням завдань інших, ніж загальна та спеціальна превенція, знижує ефективність застосування кримінального покарання.

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що мета люстрації уже визначалася у пояснювальних записках до законопроектів № 5144 від 24.02.2021 та № 7186 від 21.03.2022, після прийняття яких КК України було доповнено статтями 111¹ та 111² («обмеження доступу до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого

самоврядування, осіб, які співпрацюють з державою-агресором»). Однак слід зважати на те, що заявлена мета повинна досягатися саме засобами люстрації, а не кримінального закону.

Водночас, яке питання має бути поставлене перед люстраційною перевіркою? Який предмет такої перевірки? Що саме слід було б встановити?

З огляду на зміст приведених тут міжнародних документів, це може бути перевірка службовців на лояльність до конституційних принципів, на яких заснована організація функціонування держави, встановлення фактів співпраці з окупаційним режимом (спектр варіантів співпраці повинен бути значно ширшим за визначений кримінальним законом; водночас встановлення в ході такої перевірки фактів порушення кримінально-правових заборон є підставою для кримінальної відповідальності, а не люстрації).

При цьому Венеціанська комісія вважає, що люстраційні заходи лише на основі роботи осіб в певних органах влади, а не на підставі їх фактичних дій, ставлять під питання схвалення люстраційних заходів. Вина особи має бути доведена на основі індивідуальних вчинків, а не на простому факті обіймання певної посади (п.п. 37, 64)²⁵. Водночас нікого не може бути піддано люстрації виключно за особисті переконання чи думки (п. «i»)²⁶.

Закон про люстрацію в частині порядку проведення люстрації, зокрема визначення органу, що виносить відповідне рішення, визначення органів, що здійснюватимуть перевірку, порядку винесення рішень та набрання ними чинності, процедури оскарження, видів обмежень тощо повинен базуватися та відповідати принципам, вказаним у наведених міжнародних документах та враховувати судову практику ЄСПЛ.

У контексті наведеного вище постає ще одне актуальне питання: співвідношення люстрації та амністії.

²⁴ https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2015_012_2015_06_19.pdf

²⁵ <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282014%29044-ukr>

²⁶ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7506>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

«Енциклопедія перехідного правосуддя» зазначає, що амністією можна розуміти як різні форми відправлення правосуддя. З одного боку, амністія є правовим механізмом, який забезпечує відшкодування жертвам репресивних режимів і порушень прав людини, звільняючи їх з тюрми, скасовуючи звинувачення проти них, і навіть скасовуючи судові вироки. Такі амністії розглядають як правосуддя, їх можна вважати рівнозначними заходам реституції чи репарації, подібно до реабілітації колишніх політичних в'язнів. З іншого боку, амністією частіше розуміють як інструмент надання імунітету та/або помилування винних у злочинах під час репресивних режимів²⁷.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про застосування амністії в Україні» (в редакції, чинній до 2014 р.), амністія — це повне або часткове звільнення від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили.

Статтею 86 КК України визначено, що амністія оголошується законом України стосовно певної категорії осіб. Законом про амністію особи, визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення обвинувальним вирокіом суду, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили, можуть бути повністю або частково звільнені від відбування покарання.

В акті про амністію законодавець формулює типові ознаки контингенту осіб, до яких вона застосовується, таким чином, що орган, який застосовує амністію, у конкретних випадках вирішує лише питання про наявність

або відсутність цих ознак. Поряд з тим, рішення про застосування або незастосування амністії приймається судом стосовно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання (стаття 10 законів України про амністію).

Під амністією зазвичай підпадають особи, які вчинили менш тяжкі злочини. Не маючи можливості індивідуально прогнозувати поведінку кожного амністованого, законодавець обмежує амністію випадками, сам характер яких свідчить про можливість порівняно швидкого виправлення.

Крім того, в літературі наголошується, що амністія для особи повинна бути неочікуваним «актом пробачення» вчиненого нею злочину, інакше вона тільки породжуватиме відчуття безкарності і сприятиме рецидиву²⁸.

За даними Соціологічної групи «Рейтинг», у питанні застосування амністії для різних категорій мешканців окупованих територій, стосовно яких було встановлено факти колаборації з ворогом, відносна більшість вважають можливою амністією для вчителів, лікарів, соціальних працівників (68%), керівників місцевих комунальних установ (58%) та керівників місцевих підприємств, банків, організацій (51%). Амністією для журналістів місцевих ЗМІ допускають 38%, не допускають — 57%. Амністією для членів місцевих політичних партій та учасників незаконних збройних формувань допускають більше 20%, проти цього — більше 70%. Для чиновників місцевих органів влади та представників силових органів амністією вважають можливою менше 20%, близько 80% — неможливою²⁹.

²⁷ Амністія та люстрація: механізми перехідного правосуддя для майбутнього України. Огляд міжнародної практики та національного законодавства. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/publikatsii/vydannia/amn-st-ya-ta-lyustrac-ya-mehan-zmi-pereh-dnogo-pravosuddya-dlya-maybutnogo-ukra-ni> – с. 14

²⁸ Бурдін В. М. Окремі проблеми застосування амністії в Україні Вісник Львівського університету. Серія юридична. Львів, 2011. Вип. 54. с. 335

²⁹ https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pravoviy_zahist_postrazhdalih_v_d_vo_nnih_zlochyn_v_ros_23-26_grudnya_2022.html?fbclid=IwAR3gi3YS2eQZYbEXrnuwoxyw4_Fp1nf5xoZpdV_EuCS0psrHvpqg2Zugl8

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

По суті, на сьогодні Закон про відповідальність за колабораціонізм тільки починає застосовуватись. Практика застосування відповідних статей КК України ще не досягла своїх реальних масштабів, оскільки більшість окупованих територій ще не звільнено. Проте масштаби дискусії про амністію вже вражають. Виникає питання ефективності застосування такої амністії, якщо про неї йдеться уже в період, коли перспективи реального застосування закону про відповідальність лише розглядаються. Крім того, наведені статистичні дані можуть свідчити і про те, що у свідомості переважної більшості громадян певні види діяльності в умовах окупації не маркуються як злочинні. А тут уже постає питання правильності визначення суспільної небезпечності цих діянь і, відповідно, необхідності їх криміналізації. Крім того, таке масштабне застосування амністії ставить питання ефективності притягнення до кримінальної відповідальності взагалі, а також функціональної спроможності органів досудового розслідування та судів.

З урахуванням наведеного необхідно окремо висвітлити як у міжнародних документах, що стосуються люстрації, приділяється увага питанню людської гідності.

Так, у Керівних принципах щодо люстрації йдеться про те, що позбавлення посади на підставі люстрації не може тривати довше п'яти років, оскільки не має недооцінюватися здатність людини до позитивних змін в її ставленні та звичках (п. «g»)³⁰.

У пунктах 6 та 7 Резолюції 1481 йдеться про те, що суспільне усвідомлення злочинів, вчинених тоталітарними режимами надзвичайно низьке. Усвідомлення історії є однією з передумов, що дозволять уникнути аналогічних злочинів у майбутньому. Моральна оцінка та засудження вчинених злочинів грає важливу роль в освіті молодих поколінь³¹.

Відповідно до пункту 6 Резолюції 1096, процес ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів повинен включати в себе зміну менталітету (зміни в думках і в серцях), основною метою якої є викорінення страху перед відповідальністю, неповаги до розмаїття, екстремального націоналізму, нетерпимості, расизму й ксенофобії, які є частиною спадщини старого режиму. Їх повинні замінити демократичні цінності, такі як терпимість, повага до розмаїття, субсидіарність і відповідальність за власні дії³².

Венеціанська комісія в остаточному висновку застерігає, що занадто широке персональне застосування Закону буде дуже проблематичним. Це не лише призведе до ризику порушення основоположних особистих прав, це також вплине на функціонування всього сектору української державної служби та на соціальну стабільність, що може призвести до серйозного неприйняття й стимулювання злоби в тих, хто працював за колишнього режиму та був у непропорційний спосіб відсторонений від виконання державних функцій. Великомасштабний люстраційний процес може призвести до величезного бюрократичного перенавантаження та створити атмосферу загального страху й недовіри (п. 33)³³.

Про ризики втрати гідності особами, що підпадають під люстрацію, у зв'язку з обмеженим спектром люстраційних заходів, а також негативний вплив на репутацію особи йдеться також у пунктах 66 та 101 остаточного висновку Венеціанської комісії.

Отже, з наведеного випливає, що процес люстрації повинен бути спрямований і сприяти внутрішнім особистісним змінам осіб, що підлягають такій люстрації, водночас держава повинна піклуватися про те, щоб надто широке застосування таких заходів не створювало соціальної напруги у суспільстві.

³⁰ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7506>

³¹ <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=17403&lang=en>

³² <https://pace.coe.int/en/files/16507/html>

³³ https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2015_012_2015_06_19.pdf

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Метою цієї статті є спроба концептуального осмислення та відмежування правових засад притягнення осіб до кримінальної відповідальності від морального осуду за співпрацю з державою-агресором в умовах окупації, мети та меж кримінально-правового реагування, критеріїв їх визначення.

Адже закони держави мають не лише регулюючу функцію у суспільстві, а й комунікативну. Мова закону – це мова, якою держава спілкується зі своїми громадянами. Якщо положення Конституції окреслюють ідеальну, бажану модель державно-суспільних відносин, то аналіз положень кримінального законодавства дає можливість оцінити реальну картину реалізації такої ідеальної моделі, адже об'єкти кримінально-правового захисту, по суті, складають ієрархію цінностей, що фактично реалізуються у державі. На основі того, як сформульована диспозиція кримінально-правової норми, на які аспекти суспільних відносин робиться акцент, наскільки вона юридично визначена, можна зробити висновок про те, як проголошені в державі принципи та цінності реалізуються на практиці, а значить – отримати відповідь: що, кого і як захищає держава. Із ідей, які закладаються у законодавчі акти, формується стиль управління суспільством, його мета і засоби, а отже і правовий режим, що панує у тій чи іншій державі.

Держава і суспільство є учасниками суспільного договору, положення якого знаходять вираження у Конституції та поточному законодавстві. Як тоді з точки зору суспільної необхідності регулювання протидії колабораціонізму мають розподілятися права, обов'язки та відповідальність між учасниками цього суспільного договору?

Зокрема з огляду на зміст статті 3 Конституції України, можна стверджувати, що сам факт окупації певної території України є свідченням відсутності спроможності забезпечення з боку держави безпеки як власної, так і своїх громадян, що має наслідком невиконання державою своїх зобов'язань перед громадянами. Крім того, очевидно є відсутність комплексного та системного

регулятивного законодавства, що містило б чіткі і вичерпні правила бажаної для держави поведінки громадян, які залишилися проживати на тимчасово окупованих територіях.

Натомість, у законодавчій практиці проглядається тенденція продовження розробки проектів подальшого здійснення широкої криміналізації діянь, яка може охоплювати цілі сфери діяльності, що, по суті, означає стигматизацію населення України, яке залишилось проживати на тимчасово окупованих територіях.

При цьому, у більшості випадків здійснюється криміналізація співпраці частини тих, хто проживає на окупованих територіях, з окупаційною владою у самому широкому сенсі, тобто визнаються кримінально караніми саме зовнішні прояви такої взаємодії без урахування можливих негативних наслідків як для певних категорій громадян України, так і для національної безпеки України. Адже криміналізація низки діянь одних громадян України спричиняє обмеження реалізації конституційних прав інших громадян України, що проживають на тимчасово окупованих територіях, зокрема право дітей на освіту, право на отримання послуг саме українських суб'єктів здійснення незалежної професійної діяльності тощо.

У свою чергу таке законодавче регулювання з боку України створює умови для негативного сприйняття своєї держави власними громадянами та може стимулювати їх до ще тіснішої взаємодії з країною-окупантом та її органами. Крім того, криміналізація діянь здійснюється, як правило, з порушенням засад законодавчої техніки, що на практиці може призводити до неоднакового тлумачення та застосування положень кримінального закону, а це також може стати негативним фактором в період деокупації та повоєнної відбудови.

З наведеного випливає, що у сфері протидії колабораціонізму, як одному із способів посягання на національну безпеку, чи не єдиним джерелом інформації про зміст відповідної державної політики є кримінальний закон, оскільки державна політика протидії

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

колабораціонізму формується через Кримінальний кодекс. За відсутності належного рівня розвитку регулятивного законодавства політика у сфері протидії колабораціонізму формується на базі охоронного законодавства і може сприйматися як загроза масових репресій на підставі факту перебування під окупацією.

Проте кримінально-правові засоби не можуть і не повинні бути єдиним чи основним інструментом такої протидії. Надмірна криміналізація проявів колабораціонізму не тільки не сприятиме захисту інтересів національної безпеки, а й може мати зворотний ефект – використовуватись окупантом для додаткового тиску і провокувати необґрунтований страх у населення, що проживає на окупованих територіях.

Реалізація карального потенціалу держави – це безумовно важлива складова апарату примусу. Водночас не слід забувати, що кара і примус, коли вони переважають, є ознаками саме авторитарного стилю управління. Суть кримінальної репресії в демократичному суспільстві полягає в тому, що її не повинно бути більше, ніж потрібно. І, взагалі, краще менше, аніж більше. Особливо у відносинах, де немає безпосередніх потерпілих. У демократичному суспільстві повинні бути розвинені інші механізми індивідуальної і загальної превенції: високий рівень правової свідомості та освіченості, виважена інформаційна політика, заснована на наукових підходах до питань комунікації держави і суспільства, належне функціонування інституту репутації, нульова толерантність до нехтування демократичними цінностями. Лише такі механізми здатні сформувати стійкі відносини позитивної відповідальності у суспільстві. Все ж на що здатний кримінальний закон – це карати за діяння, що вже мали місце. А минуле, на відміну від майбутнього, змінити неможливо.

Якщо стимулювання розвитку колабораціонізму з боку держави-окупанта – це ідеологічний компонент гібридної війни, в тому числі і спосіб тиску на мирне населення в окупації, то і протидія має бути «гібридною».

Демократичні режими ґрунтуються, зокрема на розвитку позитивного потенціалу своїх громадян, передусім заохоченні суспільно корисних видів поведінки.

Криміналізація колабораціонізму, пеналізація, амністія, люстрація – це маркери, що розмежовують потерпілих від агресії та її пособників. Складається загальне враження, начебто механізми державного регулювання працюють належним чином. Натомість обсяги застосування таких заходів, здатність держави реагувати на небажану поведінку без застосування обмеження прав і свобод особи будь-якого ступеня, можливість брати відповідальність за власні прорахунки, тобто належна реалізація положень статті 3 Конституції України – це маркери реалізації демократичних цінностей в державі.

Таким чином, громадяни України, які проживають на тимчасово окупованій території, – це апіорі потерпілі від агресії, в тому числі і гібридної, що розпочалася задовго до окупації, а можливо і не припинялася з часів ще радянської окупації, чи свідомі її пособники? Необхідно вимагати відновлення їх порушених прав чи переслідувати за співпрацю? Чи матимуть право такі особи на відшкодування завданої шкоди, зокрема за рахунок коштів від репарацій?

У медіа виїзд громадян з тимчасово окупованих територій подається як чеснота і мало не як героїзм. Проте відтік корінного населення означає можливість безперешкодного напливу на відповідні території громадян країни-окупанта. Не відомо, чи повернуться ті, хто виїхав. Водночас, повоєнне відновлення тих територій ляже передусім на плечі тих, хто залишився. І тут постане питання, що має більші негативні наслідки: вимушена співпраця громадян України з органами окупаційної влади чи масове заселення тих територій чужинцями?

Вказівка на тимчасовість окупації територій у вітчизняному законодавстві містить величезний потенціал для розвитку регулятивного законодавства уже на нинішньому етапі. Необхідно уже зараз провадити широку інформаційну політику щодо поширення

суверенітету України на громадян, що проживають в окупації, стимулювати закріплення на тих територіях громадян України, які пов'язані з ними і, відповідно, зацікавлені у їх відбудові і подальшому розвитку, збереження ними залишків інфраструктури. Деокупація територій у свідомості українців повинна сприйматися як повернення додому, а не нова хвиля утисків та дискримінації.

Питання ж законодавчого врегулювання наступного видворення з деокупованих територій громадян країни-окупанта без порушення міжнародно-правових зобов'язань

є ще одним глобальним завданням перед вітчизняним законодавцем, про яке необхідно вести мову і приймати рішення вже зараз.

Наостанок, варто відмітити, що на ґрунті змін та викликів, що постали перед Україною та міжнародною спільнотою, продовжує розвиватися і міжнародне право. Перебуваючи в епіцентрі цих змін Україна має можливість відіграти ключову роль у процесі розвитку й удосконалення відповідних інститутів міжнародного права задля запобігання подібним подіям у світі в майбутньому.

Стандарти досудового розслідування: наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 256 с.

ISBN 978-966-667-828-0

Стандарти досудового розслідування являють собою розробку універсального додатку до Кримінального процесуального кодексу України, що відповідає міжнародним стандартам здійснення процесуальних дій на певній стадії кримінального процесу. Стандарти стосуються складання процесуальних документів, функціональних обов'язків учасників досудового розслідування, збирання доказів та їх обґрунтування, застосування запобіжних засобів, затримання підозрюваної особи, а також стандартів закінчення досудового розслідування. Важливою є розробка питань застосування зазначених стандартів в умовах воєнного стану.

Застосування стандартів поліпшить взаємодію слідчого (детектива) і прокурора, сприятиме належному функціонуванню інституту слідчого судді. Стандарти мають мету чіткого розподілу ролей та функцій професійних учасників кримінального провадження.

Книга стане корисним інструментом використання КПК в частині досудового розслідування, додержання законності процесуальної діяльності, адже у них закладено обґрунтований підхід до застосування КПК, що одночасно враховує потребу в ефективному досудовому розслідуванні та необхідність забезпечувати права людини в кримінальному провадженні.

УДК 324:303.446

DOI 10.37749/2308-9639-2023-12(252)-2

М. П. Недюха,

доктор юридичних та філософських наук,
професор, заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій факультету
міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ, ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ

«Зробити країну великою можна у два послідовних кроки:

- а) прирівняти корупцію до зради Батьківщини, а корупціонерів – до зрадників;
б) законодавчо визначити три професії – військових, учителів та лікарів –
найбільш престижними й оплачуваними».*

(Голда Меїр, прем'єр-міністр Ізраїлю)

Актуальність протидії політичній корупції, як соціальному та політико-правовому феномену

Політична корупція, як соціальний та політико-правовий феномен, є породженням влади (законодавчої, виконавчої та судової, а також органів місцевого самоврядування) та пов'язується з деформацією відповідного управлінського апарату (бюрократії) органів державної влади та місцевого самоврядування, що свідчить про її:

а) атрибутивну усталеність в життєдіяльності будь-якої країни;

б) незнищенність і нездоланність;

в) обумовленість масштабів поширення та загроз, нею спричинених, рівнем розвитку громадянського суспільства, дієвістю морально-етичних і правових норм, ефективністю законодавства в цілому.

Характерними ознаками бюрократизму, як своєрідної хвороби апарату управління, за М. Вебером, є: а) відчуження чиновників від об'єкту управління – народу; б) кастова

замкнутість; в) холодна байдужість як до інтересів співгромадян, так і суспільства загалом [Weber, 1948].

Національно своєрідний тип управлінської бюрократії обумовлюється перехідним станом українського суспільства [Hellmann, 2000], що визначає її сутнісні характеристики, родові ознаки, потенціал впливу, передусім її всесильність і, водночас, слабкість, корупційність, хворобливу ситуативність і стратегічну невизначеність [Elliott, 1976]. Масштаби поширення політичної корупції в Україні дозволяють стверджувати про її національно загрозливий характер, спроможний поставити під сумнів обраний народом України суверенний шлях розвитку.

Бюрократизм і корупція постають взаємозалежними явищами за багатьма ознаками: а) генезою; б) змістом; в) характером рішень, що ухвалюються; г) негативними наслідками впливу на життєдіяльність держави, країни та її громадян; д) викликами та загрозами національній безпеці, суверенному розвитку України.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Об'єктом дослідження політичної корупції є діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування.

Суб'єктом дослідження політичної корупції слід розглядати бюрократію, уособленням якої, за П. Штомпокою, є бюрократична особистість – своєрідний результат деперсоналізації, формалізації та ритуалізації управлінського апарату [Штомпка, 2005].

Джерела політичної корупції в Україні пов'язуються з діяльністю:

а) посадових осіб колишньої партійної, державної та радянської номенклатури [Définition de nomenclature], яка за умов суверенного розвитку адаптувалася до умов суверенного розвитку, трансформувалася відповідно до завдань модернізаційних змін, обіймаючи відповідні посади в органах державної влади та місцевого самоврядування;

б) новоутворених соціальних груп і кланів, які захищають накопичені, як правило, у незаконний спосіб багатства, привілеї, статуси та ролі, а також ресурси – політичні, владні, медійні тощо;

в) олігархів, представників тіньового бізнесу, які нав'язують владі свої приватні інтереси, створюють ризики захоплення, скуповування та приватизації держави, призводять до підміни державних, національних інтересів приватними чи корпоративними їх аналогами;

г) сучасних державних підприємств, яких в Україні налічується, як відомо, понад три з половиною тисячі, якими керують близько 95 державних установ (Держгеокадастр, Держпраця, Укрзалізниця тощо); д) земля сільськогосподарського призначення тощо.

Серйозні корупційні ризики пов'язуються також із законодавчим процесом: латентним лобізмом найбільш уражені законопроекти у сфері приватизації, фінансування, кредитування, здійснення банківських операцій, ліцензування, а також оподаткування та митної справи.

Історичні передумови появи політичної корупції:

1) виникнення держави та її функціонування як суверенної одиниці, утвореної населенням, що проживає на території, визначеній і визнаній правовою та політичною організацією;

2) віднесення сфери публічного управління до професійної сфери діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, що формує загрози їх деформації (бюрократизації);

3) бюрократичні деформації, обґрунтовані М. Вебером як загрози публічного управління, спроможні перетворити чи, принаймні, деформувати управлінський апарат/посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування у закритий, саморегульований, невідкритий суспільству орган, де визначальними є корупційно-бюрократичні відносини, які не є врегульовані ні мораллю, ні правом. Бюрократизм постає дисфункцією діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, своєрідною хворобою апарату управління як прояву і результату підпорядкування державних, національних інтересів користним, суб'єктивістськи орієнтованим прагненням, орієнтаціям, очікуванням і діям. Зазначена амбівалентність управлінського апарату формує жорстку, цинічну систему управління з її неминучою деформацією, зрощенням влади і бізнесу, домінуванням корупційно-бюрократичних практик, що паразитують на демократичних цінностях, нехтують цивілізаційними стандартами рівня й якості життя, правовими і соціальними нормами, підривають основи морально-політичної єдності суспільства, деморалізуючи та розкладаючи його зсередини;

4) утвердження бюрократизму як «цивілізаційної хвороби» органів державного та місцевого управління та їх посадових осіб, який функціонує відповідно до власної, породженої ним природи та характеризується такими рисами:

а) підміна національних інтересів інтересами корпоративними або приватними/особистісними;

б) закритість процесу ухвалення рішень та зволікання з їх виконанням;

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

в) формування власної субкультури як самодостатньої;

г) відірваність від розв'язання реальних завдань, пошуку задовільних відповідей на виклики суверенного розвитку України.

Теоретико-методологічні засади дослідження

В Україні вони пов'язуються з використанням потенціалу: а) класичної теорії раціональної організації управління М. Вебера та б) теорій «нового державного менеджменту», «доброго врядування», «нової державної служби», «мережевої організації» соціального та політико-правового простору країни, що дозволяє:

– забезпечити органічну єдність аналізу – змістовного, структурного та функціонального – різних суб'єктів публічного управління в частині з'ясування загроз бюрократичної деформації та корупційних ризиків;

– розглянути управлінську діяльність як цілісний процес, розпочинаючи з продукування, обговорення, селекції та поширення ідей, їх індоктринації (масової, корпоративної, індивідуальної) до ефективного виконання ухвалених рішень, реалізації на практиці;

– ідентифікувати суб'єктів діяльності – політиків і державних службовців на предмет забезпечення органічної єдності процесу ухвалення рішень та їх практичної реалізації відповідно до сутності національних інтересів.

– з'ясувати морально-етичні та політико-правові засоби протидії бюрократичному переродженню апарату управління органів державної влади та місцевого самоврядування;

– окреслити поточні можливості інституціоналізації державного та муніципального управління, його формування як цілісної, впорядкованої, структурованої системи з відповідними функціями та механізмами публічного, соціального, правового та організаційного забезпечення;

– обґрунтувати змістовні характеристики та функціональні можливості інституційної моделі ідентифікації, запобігання та протидії політичній корупції в Україні.

Євроінтеграційний вибір України, завдання апроксимації, адаптації та гармонізації вітчизняного законодавства до правових норм держав-членів Європейського Союзу обумовили необхідність звернення до міжнародних стандартів публічного владарювання, пошуку задовільних відповідей на виклики суверенного розвитку України.

Національні особливості політичної корупції як соціального та політико-правового феномену

Дефініція «політична корупція» у науковій літературі визначається як поведінка державних чиновників, яка відхиляється від ustalених норм – як морально-етичних, так і правових заради досягнення приватної мети, реалізується шляхом здійснення певної політичної дії в обмін на економічні блага, конвертуючи тим самим суспільні цілі у приватні, особистісні [Гангтінгтон, 2020].

Сутність політичної корупції в Україні пов'язується з професійною діяльністю посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, джерелом продукування якої є амбівалентність, внутрішня суперечливість апарату управління як єдності двох протилежних сторін:

а) безумовного пріоритету національних інтересів та протекціонізму, підпорядкування державної волі приватному чи корпоративному інтересу;

б) професіоналізму, високої виконавчої дисципліни та педантичності;

в) організаційно-структурної довершеності та формалізму;

г) прозорості діяльності та корпоративної закритості;

д) пошуки задовільних відповідей на виклики і загрози суверенного розвитку України відповідно до національних інтересів України та нехтування загрозами заради торжества корпоративних приписів тощо.

Вищевикладене дає підстави визначити сутність поняття «політична корупція» як нелегітимне використання вищими посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування повноважень, коштів і ресурсів, можливостей впливу як асоціальних,

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

протиправних засобів отримання особистої чи корпоративної вигоди (посада, блага, власність), а також незаконного збагачення [Недюха, 2014].

Політична корупція як соціальний феномен проявляється на макро- та мікрорівнях, в діяльності публічних органів державного та муніципального управління та їх посадових осіб і постає як:

а) ознака невідповідності соціально визначених цілей та засобів їх досягнення;

б) показник інституційної слабкості органів публічного управління щодо реалізації національних інтересів у конституційно визначений спосіб;

в) результат суперечності усталених морально-етичних та правових засад функціонування органів публічної влади реальним поведінковим практикам управлінського апарату;

г) має своїм наслідком деформацію управлінської структури та призводить до формування стійких корупційних груп, що здатні до самовідтворення та поширення впливу аж до спроможності поставити під сумнів суверенність обраного шляху соціального розвитку.

Інституційна модель ідентифікації, запобігання та протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування

Вищенаведене визначення сутності поняття «політична корупція» дозволяє окреслити основні політико-правові засоби ідентифікації, запобігання та протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування, змістовна, структурна та функціональна єдність яких утворює інституційну модель. Відповідно, остання включає в себе сукупність морально-етичних, дисциплінарних, організаційних та правових засобів забезпечення протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування відповідно до потенціалу права та моралі, міжнародних стандартів публічного владарювання [Nediukha, Podolyaka, Podolyaka, 2020].

Сутність інституційної моделі ідентифікації, запобігання та протидії політичній

корупції полягає в тому, що боротьба з корупцією:

а) закладена у процес управлінської, правореалізаційної та правоохоронної діяльності відповідно до критеріїв добросовісності апарату управління та змістовного наповнення норми права;

б) дозволяє реалізувати норму права в діяльності кожного органу державної влади та місцевого самоврядування відповідно до вимог публічного врядування, де пріоритетними є завдання забезпечення режиму доступності та відкритості on line;

в) є засадничою підвалиною розроблення інноваційних моделей стримувальної протидії корупції в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування (скажімо, як складових загальнодержавної антикорупційної стратегії).

Інституційне забезпечення протидії політичній корупції дозволяє стверджувати про необхідність доповнення усталених засобів боротьби з корупцією поняттям «ідентифікація», яке, будучи відсутнім у вітчизняному законодавстві, має уособлювати певну послідовність процесу визначення відповідності того чи іншого соціального явища певним сутнісним і функціональним ознакам як критеріям [Великий тлумачний словник, 2009] морально-етичної, правової чи соціальної кваліфікації.

Соціальне призначення інституційної моделі ідентифікації, запобігання та протидії політичній корупції реалізується за умови:

а) забезпечення добросовісності як визначальної ознаки добру кадрів та служіння народів;

б) дотримання прозорості/транспарентності діяльності органів публічної влади [Denhardt, Denhardt, 2000];

в) належного використання потенціалу, засобів і ресурсів – людських, кадрових, організаційних, фінансових, майнових тощо – в частині ухвалення законів відповідно до теоретико-методологічних положень правової (конституційно) ідеології українського суспільства як визначального засобу

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

забезпечення процесу соціальних змін [Гавриленко, Недюха, Яковенко, 2017];

г) практичного забезпечення «good governance» як різновиду публічного владарювання та своєрідного управлінського ідеалу [Heritier, Silvestri, 2012].

Політико-правові засоби ІДЕНТИФІКАЦІЇ політичної корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування:

а) наявність політичної волі;

б) мінімізація загроз бюрократичного переродження управлінського апарату шляхом з'ясування повноважень, статусу та характеру дії суб'єкта органу державної влади чи місцевого самоврядування, сутності та характеру діяння на предмет відповідності морально-етичним, правовим і соціальним нормам, а також міжнародним показникам «доброго урядування»;

б) запровадження безумовної дисциплінарної відповідальності як результату реагування на загрози бюрократичного переродження управлінського апарату (правова оцінка не лише конкретних незаконних дій, а й неналежного виконання наданих повноважень, а в окремих випадках – і за негативний результат службової діяльності);

в) дисциплінарна відповідальність як вихідний, базисний рівень протидії політичній корупції як за ознакою змісту норми права, так і мотивуванням суб'єктів правової дії до правомірної, етично коректної службової поведінки, добросовісних вчинків;

г) визначення мети протиправної діяльності;

д) з'ясування заподіяної шкоди, можливих втрат – людських, майнових, фінансових, екологічних тощо;

е) запровадження Кодексу професійної етики як засобу забезпечення єдності моралі та права, утвердження засад «good governance» (в умовах модерного суспільства).

При цьому до засобів ідентифікації корупційних правопорушень мають бути віднесені також превентивні дії, які пов'язуються з пошуком задовільних морально-етичних, соціальних і правових відповідей на реальні і потенційні корупційні виклики і загрози.

Соціальні та політико-правові засоби ЗАПОБІГАННЯ політичній корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування:

а) деолігархізація країни шляхом нормативно-правового забезпечення процесу *перетворення олігархів на звичайних великих підприємців*;

б) добросовісне кадрове наповнення державної та муніципальної служби, у т. ч. шляхом усунення, нейтралізації та послаблення дії факторів – особистих, корпоративних, політичних, соціальних, що сприяють – прямо чи побічно – корупційним викликам і загрозам;

в) перешкоджання здійсненню протиправного наміру посадової особи щодо реалізації умислу на вчинення корупційного правопорушення;

г) припинення корупційної діяльності з метою недопущення настання протиправного (злочинного) результату чи переростання корупційного діяння у більш соціально небезпечне [Мельник, 2002];

д) відмова органів державного та муніципального управління від неефективних функцій;

е) цифрова трансформація повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування;

з) дотримання законодавства про конфлікт інтересів;

к) створення зручних для громадян альтернатив існуючим корупційним практикам в частині отримання послуги від держави або публічного службовця в некорупційний спосіб;

л) моніторинг морально-психологічного стану, професійної відповідності управлінського апарату органів державної влади та місцевого самоврядування;

м) реалізація антикорупційних просвітницьких та освітніх програм тощо.

Політико-правові засоби ПРОТИДІЇ політичній корупції в органах публічної влади:

а) забезпечення єдності дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності відповідно до загроз

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

бюрократичного переродження управлінського апарату, що досягається шляхом ухвалення законів за ознакою єдності моралі, права, повноважень та відповідальності;

б) безумовної кримінальної відповідальності (ув'язнення за недостовірне декларування);

в) реформування корпоративного управління та судової системи;

г) ухвалення законів про державний суверенітет, протидію олігархічним і фінансовим групам;

д) інституціоналізація протидії політичній корупції як соціальному та політико-правовому явищу з перспективою становлення системної протидії цьому загрозливому соціальному і політико-правовому явищу.

Вищезазначені заходи підпорядковані завданням формування політичної системи інституційного типу з чітким визначенням:

а) конституційно-правового статусу, функцій та компетентності органів державної влади та місцевого самоврядування;

б) призначення політичних партій як засобу делегування та реалізації національних інтересів, запитів громадянського суспільства;

в) підпорядкування публічної влади завданням реалізації базових функцій суспільства – ціледосягання, адаптації, інтеграції, відтворення структури та зняття напруги [Недюха, 2012].

Своєрідним показником завершеності процесів інституціоналізації та мірою втілення соціальної справедливості має постати реформування судової системи відповідно до європейських вимог етичної поведінки суддів, а також утвердження соціальних стандартів рівня й якості життя та їх нормативно-правового забезпечення.

Потенціал соціологічної науки у частині ідентифікації, запобігання та протидії політичній корупції:

а) політико-правові механізми ідентифікації, запобігання та протидії корупції в органах державного та муніципального управління влади повинні мати безумовну дисциплінарну, адміністративну та

кримінальну відповідальність, що є усталеною традицією українського національного багатівікового буття;

б) використання соціологічних методів якісного аналізу (qualitative research), які полягають у вивченні громадської думки, контенту соціальних мереж, результатів моніторингу інформаційних повідомлень ЗМІ, проведенні експертних досліджень тощо;

в) втілення в практику діяльності потенціалу кількісного аналізу (quantitative research), сутність якого полягає, як відомо, у зверненні до статистичних засобів обробки отриманих відомостей, фактів і повідомлень [Недюха, 2012].

При цьому призначення морально-етичних і правових норм має вбачатися у регулюванні відносин міжлюдської взаємодії як **СОЦІАЛЬНИХ**, де визначальними є права і свободи людини, цивілізовані стандарти рівня й якості життя, формування інституцій громадянського суспільства і, відповідно, інституціоналізація органів державної влади та місцевого самоврядування [Недюха, 2018].

Соціальна спрямованість інституційної моделі ідентифікації, запобігання та протидії політичній корупції обумовлюється базовим концептом «нової державної служби» з його установками на реалізацію загальнолюдських цінностей, загального блага, діалогу та співробітництва, правозастосування та практики морально-етичного (доброчесного) «служіння» суспільству.

Сутність та потенціал інституційної моделі ідентифікації, запобігання та протидії політичній корупції в органах публічної влади в Україні

Інституційна модель ідентифікації, запобігання та протидії політичній корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування має розумітись як система публічних заходів, спрямованих на реалізацію державної антикорупційної політики, яка включає в себе правові, організаційні, дисциплінарні, кадрові та інші засоби, що здійснюються в процесі діяльності апарату вищезазначених органів в частині мінімізації

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

корупціогенних ризиків відповідно до приписів норм етики і права, викликів і загроз суверенного розвитку України.

Інституційна модель ідентифікації, запобігання та протидія політичній корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування в Україні розгортається як цілеорієнтований процес, відповідно до якого:

а) протидія корупції закладена у процес управлінської діяльності відповідно до критеріїв доброчесності апарату управління, змістовного, організаційного та дисциплінарного наповнення норми права;

б) потенціал протидії корупції дозволяє реалізувати норму права в діяльності будь-якого органа державної влади та місцевого самоврядування, де пріоритетними є завдання ефективного врядування у режимі доступності та відкритості on line;

в) інституційна модель протидії корупції є засадничою підвалиною розроблення інноваційних моделей стримувальної протидії корупції в діяльності органів публічної влади [Nediukha, Podolyaka, Podolyaka, 2020a], а також становлення системної протидії політичній корупції.

Перспективи становлення системної протидії політичній корупції в Україні

Можливість запровадження системної протидії політичній корупції забезпечується шляхом утвердження інституційної моделі передусім, засобами оптимізації функцій держави і місцевого самоврядування, проведення реформ, зокрема, корпоративного управління та судової системи, завданням яких (реформ) має бути перетворення кожного органу державного та муніципального управління в антикорупційний, що діє відповідно до норм моралі, змісту та духу нормативно-правових актів.

Системна протидія політичній корупції в Україні передбачає:

а) розроблення на основі інституційної моделі інноваційних моделей протидії політичній корупції [Nediukha, Podolyaka, Podolyaka, 2020a] відповідно до викликів і загроз суверенного розвитку України, статусу

(правоохоронний, законодавчий, виконавчий, судовий, самоврядний тощо) та завдань діяльності того чи іншого органа державної влади чи місцевого самоврядування;

б) наявність політичної волі щодо інституційної протидії політичній корупції;

в) доцільною уявляється необхідність прийняття закону про регулювання лобістської діяльності в Україні, який надав би можливість лобістам вийти із тіні нелегального лобювання;

г) змістовне втілення вимог, передусім, одного із основоположних принципів права ЄС: принципу єдності моралі, права, обов'язків (повноважень) та дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності відповідно до процесу апроксимації, адаптації та гармонізації вітчизняного законодавства до морально-етичних і правових стандартів держав-членів Європейського Союзу.

У разі неспроможності влади (відсутності політичної волі) забезпечити системну протидію політичній корупції, остання перетворюється у зведення рахунків, або ж, як варіант, кругову поруку («рука руку миє»).

Американський досвід системної протидії політичній корупції

У частині забезпечення системної протидії політичній корупції цікавим уявляється досвід США, де законодавці пропонують замість терміну «політична корупція» використовувати узагальнююче поняття «клептократія». Доцільність звернення до узагальнюючого терміну «клептократія» американські соціологи, політологи та законодавці пояснюють низкою обставин, зокрема, наявністю не лише фінансової, а й організаційної, політичної, економічної та соціальної складових.

При цьому змістовне наповнення цієї дефініції полягає в її визначенні як різновиду політичної корупції, де влада/врядування розглядається політиками і посадовцями як засіб збільшення особистого багатства та політичного впливу за рахунок платників податків, державного чи місцевого бюджету.

Широке трактування поняття «клептократія» американським законодавцем дозволяє

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

уникати ризиків маніпулювання термінами («корупція», «політична корупція», «побутова корупція» тощо, а тим більше зводити її сутність до джерела влади – «корупція в Україні є поширеною тому, що народ такий»), підміни змісту понять тощо, дозволяє у правовий спосіб реагувати на брудні міжнародні фінансові потоки як своєрідну «гібридну» загрозу національним інтересам, протистояти спробам підкупу європейських політиків (екс-прем'єр Франції Франсуа Фійон), а також розглядати політичну корупцію як геополітичний інструмент поширення впливу авторитарних режимів (РФ, КНР, Іран, Північна Корея), «руського міра» тощо [у США хочуть ухвалити закон про протидію російській клептократії, 2021].

Призначення інституційної моделі ідентифікації, запобігання та протидії політичній корупції в органах публічної влади в Україні:

а) формування нового типу управлінського класу як сучасної бюрократії і нового способу владарювання – професійної, відкритої, патріотичної, стратегічно орієнтованої;

б) цілераціонального типу взаємодії держави і суспільства як взаємозалежних суб'єктів публічної дії;

в) утвердження відносин партнерського типу шляхом поступового подолання у політичній діяльності досі домінуючих установок афективної та традиційної раціональності, визначаючи тим самим стратегічно доцільні пріоритети;

г) реалізацію низки правових, організаційних, дисциплінарних, кадрових та інших заходів, що здійснюються в процесі діяльності апарату управління в частині унеможливлення/мінімізації корупціогенних ризиків відповідно до приписів норм моралі та права, Кодексу етики професійної діяльності.

Особливості інституційного забезпечення дії правового механізму ідентифікації, запобігання та протидії політичній корупції

Правовий механізм ідентифікації, запобігання та протидії корупції має бути забезпечений інституційно, тобто закладений в зміст та

функції діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, де визначальною вимогою є добросовісність кадрового наповнення [Corruption Perception Index, 2019].

Зазначене обумовлює:

а) змістовну, структурну та функціональну єдність складових механізму ідентифікації, запобігання та протидії корупції;

б) послідовність дії з реалізації морально-етичних і правових норм в їх відповідності юридичним фактам;

в) невідворотність покарання засобами забезпечення єдності політичної волі та притягнення до юридичної відповідальності;

г) поза зазначеною інституційною спроможністю будь-які спроби правової протидії корупції матимуть лише частковий, локальний, тимчасовий характер і, відповідно, не можуть набувати системних ознак [Михальченко, Михальченко, Невмержицький, 2011].

Визначальним засобом інституційної моделі протидії політичній корупції в Україні є, безумовно, політична воля, покладена в основу державної антикорупційної політики, реформування правоохоронних органів та судочинства, формування суб'єктів політичної дії, які керувалися б ідеологією загальнонаціонального розвитку, стратегічно визначеними пріоритетами соціальних змін, сталого розвитку України, завданнями утвердження цивілізованих стандартів рівня й якості життя.

Зазначене означає, що діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування має бути переорієнтована з реалізації державного інтересу у правовий захист національних інтересів як уособлення повноти реалізації прав і свобод людини та громадянина у безпечному соціальному просторі.

Інституційна модель протидії політичній корупції дозволяє розглянути останню як соціально-правове явище, яке породжується, стимулюється та забезпечується бюрократизмом як деформованою системою управління, що має об'єктивні та суб'єктивні умови, фактори та причини і полягає в обміні інформацією, послугами, повноваженнями та ресурсами (фінансовими, матеріально-технічними, людськими, організаційними тощо) з метою особистого збагачення.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови/уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Гавриленко І. М., Недюха М. П., Яковенко Ю. І. Соціальний розвиток: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Херсон: ОЛДІ-Плюс, 2017. 580 с. //URL: http://gmi.nau.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6138&Itemid=356.
3. Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах/пер. з англ. Тарас Цимбал. К.: Наш формат, 2020. 442 с.
4. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08/Національна академія внутрішніх справ України. К.: 2002. 24 с.
5. Михальченко М., Михальченко О., Невмержицький Є. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз: монографія. К.: ТОВ «Видавництво Дельта», 2011. 615 с.
6. Недюха Микола. Корупція як соціально-правовий феномен//Юридична Україна. 2014. № 8. с. 21—27.
7. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: монографія. К.: «МП «Леся» 2012. 400 с.
8. Недюха М. П. «Суспільні відносини» та «соціальні відносини» як поняття політико-правової науки//Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (за результатами VII Конгресу політологів «Цивілізаційне самовизначення України наприкінці XX – початку XXI ст.». 2018. вип. 2 (94). с. 18—200//URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/11/nedukha_suspilni.pdf.
9. У США хочуть ухвалити закон про протидію російській клептократії: чи варто Україні переймати досвід американців?//URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=96293>.
10. Штомпка П. Анализ современного общества/пер. с польск. С. М. Червонной. М.: Логос, 2005. 664 с.//URL: Shtompka_p_sociologiya_analiz_sovremennogo_obshestva.
11. Corruption Perception Index 2019/Transparency International: the global coalition against corruption. Berlin: «Transparency International» International Secretariat, 2020. 30 p.
12. Denhardt R. B., Denhardt J. V. The New Public Service: Serving Rather Than Steering//Public Administration Review, 2000, Vol. 60, Issue 6, pp. 549—559.
13. Définition de nomenclature//Définition. Dictionnaire juridique en partenariat avec Baumann Avocats Droit informatique//URL: <https://www.dictionnaire-juridique.com/>.
14. Elliott Jacques. A General Theory of Bureaucracy. USA: New York, Halsted Press, 1976. 412 p.
15. Hellmann J. S. Seize the State, Seize the Day State Capture, Corruption and Influence in Transition//Joel S. Hellmann, Geraint Jones, Daniel Kaufmann. 2000. Sept. Word Bank Policy Research Working Paper # 2444, The World Bank. 41 p.
16. Heritier P., Silvestri P. Good government, Governance, Human complexity. Luigi Einaudi's legacy and contemporary societies. Firenze, 2012. 340 p.
17. Nediukha M. P., Podolyaka A. M., Podolyaka S. A. Political corruption as a social and legal phenomenon: political and legal models of counteraction//Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2020. т. 31 (70). № 3. с. 13—19//URL: <http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/31-70-3>.
18. Nediukha M. P., Podolyaka A. M., Podolyaka S. A. Political corruption as a social and legal phenomenon: political and legal models of counteraction. Article 2.//Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2020. т. 31 (70). № 4. с. 19—26 URL: <http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/31-70-4>.
19. Weber M., Gerth Hans H., Mills Wright C. From Max Weber: Essays in Sociology [International Library of Society]. USA: Routledge, 1948. 502 p.

УДК 342.7

DOI 10.37749/2308-9639-2023-12(252)-3

М. І. Бортун,

доцент кафедри правознавства та
галузевих юридичних дисциплін УДУ
імені Михайла Драгоманова,
кандидат юридичних наук

ORCID: 0000-0001-7625-8604

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

У статті представлено проблеми забезпечення прав і свобод громадян в Україні. Визначено, що на сучасному етапі розвитку суспільства слід докорінно змінити підхід у визначенні способів забезпечення прав і свобод громадян відповідно до основного принципу верховенства права в діяльності усіх гілок влади.

Слід зазначити, що реформування державних органів в Україні повинно здійснюватися відповідно до запровадження нових форм захисту прав і свобод громадян.

Разом з тим невід'ємною частиною у цьому процесі залишається створення умов для реального і спрощеного доступу до правосуддя, як гаранта недопущення свавілля у стосунках між органами публічної влади і особою

Ключові слова: права та свободи громадян. органи публічної влади, національні механізми забезпечення прав і свобод.

Постановка питання. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., проголосила, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства (стаття 1).

У той же час, на думку В. В. Мицика, права людини в сучасному світі дійсно стали одним з найбільш пріоритетних об'єктів міжнародно-правового регулювання, що трансформувались з морально-політичного явища у найважливішу частину всього міжнародно-правового процесу. Права людини стали не тільки універсальними в своєму виразі, але й отримали всесвітнє визнання держав у Міжнародному Біллі прав людини.

Ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та двох Факультативних протоколів до нього 1966 р. та 1989 р., що закріпили каталог основних прав та свобод людини, стало основним кроком у послідовній міжнародній регламентації цього питання. [1 с.121].

ПРАВА ЛЮДИНИ

Утвердження прав і свобод людини в Україні, ефективність національних механізмів в їх забезпеченні відіграють важливу роль у досягненні гармонічного розвитку суспільства на шляху до Євроінтеграції, вплив реформаторських тенденцій на забезпечення прав і свобод людини потребують глибокого аналізу, що робить дану тему актуальною в умовах трансформації Українського суспільства до новітніх тенденцій.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед українських вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняних уявлень про забезпечення прав і свобод людини в Україні, слід визначити таких як, Алексі Р., Буткевич В., Козюбра М., Норт Д., Разметаєва Ю., Мицик В., Шевчук С. та інші.

Як правило, більшість наукових досліджень стосуються проявів забезпечення прав і свобод в національній правовій системі.

Разом із поступовим сприйняттям ціннісного змісту прав людини, на національному рівні повинне відбуватися усвідомлення того, що реалізація й захист останніх залежать як від створення відповідних механізмів та процедур з боку держави, так і від активності індивідів і суспільних інституцій у відповідних питаннях [2 с. 214].

Формулювання мети статті. Метою дослідження є аналіз основних закономірностей, які виникають у процесі забезпечення прав і свобод людини в Україні.

Викладення основного матеріалу. Слід зазначити, що права людини це — певні стандарти природних благ, обумовлених фактом існування людини в цивілізованому суспільстві, які належать людині від народження незалежно від території, національності і держави, де проживає, покликані формувати і підтримувати в людині почуття власної гідності, її індивідуальність.

Необхідність існування аналізу поглядів доктринального характеру, що сформувався в юридичній науці та правозастосовчій практиці щодо визначення сучасного змісту та значення прав і свобод громадян, зумовлюється потребами демократичної трансформації правової системи України з урахуванням

європейських принципів та стандартів. Разом з тим, визнаючи універсальний характер прав людини, не слід забувати про об'єктивні складнощі сприйняття конкретних прав, проблеми застосування наявних міжнародних стандартів без відповідного співвіднесення з національним законодавством окремих держав, відсутності однозначного тлумачення змісту таких прав, їх значення, змісту, способів здійснення та ієрархії.

Також слід враховувати, що держави мають певні межі розсуду стосовно прав, зокрема, у виборі окремих ефективних засобів захисту прав на національному рівні, а також у складних і чутливих питаннях, щодо яких відсутній консенсус і всередині європейської спільноти [3 с. 41].

Ряд науковців визначають, що основні права людини – гарантована законом міра свободи (можливості) особистості, яка у відповідності з досягнутим рівнем розвитку суспільства здатна забезпечити її існування і розвиток та закріплена в якості міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх людей [4 с. 5]. У контексті зазначеного, саме держава відповідає перед людиною за свою діяльність, тому утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Забезпечення законності, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян – це предмет турботи держави, її органів, організацій, установ та посадових осіб.

Ступінь впровадження забезпеченості прав і свобод в державі впливає на рівень корупції, можливість забезпечення функціонування судової гілки влади на засадах справедливості, прийняття справедливих законів та правильне їх застосування. Створення державою надійного сприятливого середовища для впровадження механізму дотримання прав і свобод в усі види суспільних відносин на належному рівні та закріплення на законодавчому рівні гарантій його забезпечення та захисту у разі їх порушення – є наразі пріоритетним завданням. Як зазначає М. Козюбра, на жаль, в Україні повага до права і закону не стала провідною національною

ПРАВА ЛЮДИНИ

ідеєю соціальних перетворень [5 с. 68], тому звичайно і забезпечення прав і свобод громадян, навіть тих, які задекларовані у вітчизняному законодавстві реалізуються з корупційним підтекстом. Саме тому слід дати оцінку способам забезпечення прав і свобод громадян, які існують в Україні.

Більшість прав і свобод громадян регулюються нормами цивільного права, у відносинах між фізичними та юридичними особами у тих галузях права, які не віднесені до публічного права. Головна ідея полягає в тому, що в цивільному праві один одному протистоять рівноправні суб'єкти права на відміну від публічного права, де суб'єкти права наділені суверенною владою.

У випадках порушення прав громадян органами публічного права, особа, чії права порушуються, має можливість їх поновити в спосіб визначений Кодексом адміністративного судочинства України, відповідно до ст. 2 якого, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

При цьому адміністративне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими у порядку позовного провадження. Позов пред'являється шляхом подання позовної заяви в суд першої інстанції, де вона реєструється, та не пізніше наступного дня передається судді. Суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, встановлених статтями 160, 161 КАС України, протягом п'яти днів з дня подання позовної заяви постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху.

Позовна заява повертається позивачеві, якщо:

1) позивач не усунув недоліки позовної заяви, яку залишено без руху, у встановлений судом строк;

2) позивач до відкриття провадження в адміністративній справі подав заяву про її відкликання;

3) позов подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;

4) позивач не надав доказів звернення до відповідача для досудового врегулювання спору у випадках, в яких законом визначено обов'язковість досудового врегулювання, або на момент звернення позивача із позовом не спливає визначений законом строк для досудового врегулювання спору;

5) позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду;

6) порушено правила об'єднання позовних вимог (крім випадків, в яких є підстави для застосування положень статті 172 КАС України);

7) відсутні підстави для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи;

8) якщо позовну заяву із вимогою стягнення грошових коштів, яка ґрунтується на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, подано суб'єктом владних повноважень до закінчення строку, визначеного частиною другою статті 122 КАС України;

Суддя також відмовляє у відкритті провадження в адміністративній справі, якщо:

1) позов не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства;

2) у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав є такі, що набрали законної сили, рішення або постановою суду, ухвалою про закриття провадження в адміністративній справі;

3) настала смерть фізичної особи чи припинено юридичну особу, яка не є суб'єктом

ПРАВА ЛЮДИНИ

владних повноважень, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позовну заяву, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва;

4) у провадженні цього або іншого суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Аналіз даних положень Кодексу адміністративного судочинства України свідчить про те, що громадянина самостійно без допомоги професійних адвокатів дуже складно буде відстояти свої права та свободи, враховуючи достатньо заформалізований адміністративний процес. І це, не рахуючи обов'язок доказування у більшості випадків, який лежить на особі, яка оскаржує дії публічної влади.

Така процедура аж ніяк не узгоджується з тими положеннями, які визначають основні принципи діяльності органів публічної влади. У переважній більшості галузевих законів визначено, що правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування, виконавчої гілки влади і самі суди повинні в своїй повсякденній роботі забезпечувати права і свободи громадян. То чому така складна форма доступу до правосуддя в справах про спори між громадянами і органами публічної влади? Відповідь на запитання лежить в недотриманні принципу верховенства права.

Як зазначає М. І. Козюбра, принцип верховенства права лежить в основі конституційного ладу будь-якої сучасної цивілізованої держави, незалежно від того, — прямо зафіксований він у Конституції (як це має місце зокрема в Україні), чи впливає з її положень опосередковано. І це цілком закономірно. Адже верховенство права – одна з найвищих демократичних цінностей, яка здатна убезпечити людей від волюнтаризму держави та інших публічних та громадських інститутів, забезпечити стабільність та динамізм в умовах глобалізованого світу, гарантувати безпеку громадян перед новими викликами, з якими нині зустрічається людство – тероризмом, економічною кризою тощо [6 с.1].

Поняття «верховенство права» відноситься до принципу врядування, за якого всі люди, інститути та установи, юридичні та

фізичні особи, включаючи саму державу, відповідальні перед законами, які в суспільстві є оприлюдненими, застосовуються однаково до всіх і на основі яких здійснюється незалежне судочинство, та які відповідають міжнародним нормам і стандартам у частині прав людини. Поняття «верховенство права» вимагає також заходів для забезпечення дотримання принципів ієрархічної вищості закону, рівності перед законом, відповідальності перед законом, справедливого застосування закону, поділу влади, участі у прийнятті рішень, юридичної визначеності, уникнення свавілля та процесуальної і судової прозорості [7 с. 39].

Звичайно, в рамках судової реформи доцільно звернути уваги на спрощену процедуру оскарження рішень, дій, або бездіяльності органів публічної влади, поєднавши як позовні форми звернення так і звичайні заяви, перевірка обґрунтованості таких заяв повинна бути функцією суду. Це дозволить значно послабити амбіції органів публічної влади і створення реального механізму оскарження їх свавілля з корупційним підтекстом.

В контексті даної пропозиції дуже слушною є позиція І. Шуміло, яка зазначає, що згідно зі ст. 25 Конвенції, кожен має право на пряме і швидке звернення або будь-яке інше дієве звернення до компетентних судів за захистом порушених основних прав, визнаних Конституцією, або законами держави, або цією Конвенцією, навіть, якщо таке порушення могло бути скоєно особами, які діють в своїй офіційній якості.

Держави зобов'язуються гарантувати будь-якій особі право судового захисту, розвивати можливості юридичного захисту і гарантувати життя компетентними органами наданих засобів захисту 102. Таким чином, на основі ст. 1 (1) і 25 передбачено пряме застосування положень Конвенції в національному праві держав. У разі незабезпечення положень Конвенції, на основі ст. 2 Конвенції держава зобов'язана прийняти законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідні для введення в дію таких положень. Відповідно до ст. 1 (1) і 25 Конвенції, держава зобов'язана забезпечити право кожного на

ПРАВА ЛЮДИНИ

пряме і швидке звернення до судів для захисту їх прав. При відсутності таких гарантій відповідно держава порушує ст. 1 (1), 2, 25 Конвенції 103 [8 с.135].

Слід також звернути увагу на практику захисту прав і свобод громадян в Європейському Союзі. На думку Яна Коваленка, охорона фундаментальних прав особи була проголошена головною умовою для майбутнього розвитку ЄС, з'явилася потреба у формуванні працездатної системи охорони прав особи, яка гарантувала попереджувальний захист, а також змогу забезпечити відновлення і захист порушеного права. Загалом, виокремлюють судові та позасудові способи захисту. Захист у судовому порядку прав особи від зазіхань з боку міжнародних інституцій належить до юрисдикції Суду ЄС. До позасудових інститутів, що забезпечують захист прав особи, можна віднести такі органи: омбудсмен Європейського Союзу, Агентство основних прав Європейського Союзу та органи Європейського Союзу (Комісія ЄС та Рада ЄС). Слід наголосити, що функції цих органів у галузі прав особи належать до захисту прав особи від зазіхань з боку органів Європейського Союзу, а не країн-учасниць ЄС.

Позасудові органи, до провадження яких належить захист прав особи, можна категоризувати таким чином:

1. Залежно від мети утворення:

— спеціалізовані інститути із захисту прав особи: Агентство основних прав Європейського Союзу, Омбудсмен Європейського Союзу;

— органи загальної компетенції: комісія ЄС, Рада ЄС.

2. За суб'єктом, який може звернутися до інституту для захисту права:

— омбудсмен Європейського Союзу (звернення окремих осіб);

— Агентство основних прав Європейського Союзу (звернення лише органів Європейського Союзу);

— Рада ЄС (звернення лише країн-учасниць Європейського Союзу) [9].

Висновок. Аналізуючи вищенаведені положення українських науковців, слід зробити висновок, що реформування органів судової гілки влади, правоохоронних органів, органів влади це, в першу чергу, створення умов забезпечення прав і свобод громадян. Ускладнений порядок доведеності свавілля, доступу до правосуддя, оскарження дій та рішень, все це і створює підґрунтя для корупційних ризиків, від яких в першу чергу страждає пересічний громадянин.

Україна бореться за верховенство права, і в цій боротьбі повинна домінувати філософія верховенства права, де права і свободи громадян є ознакою даного принципу. Тому якість нормотворчої діяльності, відхід від декларативного характеру гарантованості прав і свобод, презумпція винності органів публічної влади у стосунках з особою, реальна (а не заформалізована) доступність до правосуддя в оскарженні діяльності органів публічної влади надасть можливість реально забезпечувати права і свободи громадян в Україні.

Список використаної літератури

1. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 86. Частина I (у двох частинах). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2009. 223 с.
2. Разметаева Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник/Ю. С. Разметаева. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
3. Разметаева Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник/Ю. С. Разметаева. Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.
4. Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Белов Д. М., Данканич М. М. Основні права людини. Ужгород, 2003. 66 с.
5. М. І. Козюбра. Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків/М. І. Козюбра//Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2017. т. 200. с. 67—71.

ПРАВА ЛЮДИНИ

6. Козюбра М. І. Верховенство права в Україні: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pru.edu.ua/media/kunena/attachments/legacy/files/03.pdf>.

7. О. Мазур, Г. Бортун. Верховенство права в міжнародних відносинах// Юридична Україна. 2023. № 5 с. 36–43.

8. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник/І. А. Шуміло. Київ: ФОП Голембовська О. О. 168 с.

9. Ян Коваленко. ЄС на захисті прав людини: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/es-na-zahisti-prav-lyudini.html>.

References

1. Actual problems of international relations: Collection of scientific papers. Issue 86. Part I (in two parts). K.: Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of International Relations, 2009. 223 p.

2. Razmetayeva Yu. S. Doctrine and practice of human rights protection: study guide/Y. S. Razmetaeva. Kyiv: FOP Golembowska O. O., 2018. 364 p.

3. Razmetayeva Yu. S. Doctrine and practice of human rights protection: study guide/Y. S. Razmetaeva. - Kyiv: FOP Golembowska O. O., 2018. 364 p.

4. Bysaga Y. M., Palinchak M. M., Belov D. M., Dankanych M. M. Basic human rights. Uzhhorod, 2003. 66 p.

5. M. I. Kozubra. The rule of law, human rights and local self-government: problems of interrelationships/M. I. Kozubra//Scientific notes of NaUKMA. Legal sciences. 2017, vol. 200, p. 67—71.

6. Kozubra M. I. Rule of law in Ukraine: [Electronic resource]. Access mode: <https://npu.edu.ua/media/kunena/attachments/legacy/files/03.pdf>.

7. O. Mazur, H. Bortun. The rule of law in international relations// Legal Ukraine. 2023. No. 5 p. 36–43.

8. Shumilo I. A. International system of human rights protection: study guide/I. A. Shumilo. Kyiv: FOP Golembowska O. O. 168 p.

9. Yan Kovalenko. The EU protects human rights: [Electronic resource]. Access mode: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/es-na-zahisti-prav-lyudini.html>.

Bortun M. I. Peculiarities of ensuring the rights and freedoms of citizens in Ukraine.

According to Art. 3 of the Constitution of Ukraine, a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value in Ukraine.

Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of state activity. The state is responsible to the people for its activities. Affirmation and provision of human rights and freedoms is the main duty of the state. It should be noted that human rights are certain standards of natural goods, due to the fact of the existence of a person in a civilized society, which belong to a person from birth regardless of the territory, nationality and state where he lives, designed to form and support a person's sense of self-worth, his individuality. The need for an analysis of views of a doctrinal nature, formed in legal science and law enforcement practice regarding the definition of the modern content and meaning of the rights and freedoms of citizens, is determined by the needs of the democratic transformation of the legal system of Ukraine, taking into account European principles and standards. At the same time, recognizing the universal nature of human rights, one should not forget about the objective difficulties of perceiving specific rights, the problems of applying existing international standards without appropriate correlation with the national legislation of individual states, the lack of an unambiguous interpretation of the content of such rights, their meaning, content, and methods of implementation and hierarchies. Also should take into account that states have certain limits of discretion in relation to rights, in particular, in the choice of individual effective means of protecting rights at the national level, as well as in complex and sensitive issues for which there is no consensus even within the European community. In the context of the above, it is the state that is responsible to a person for its activities, therefore the establishment and provision of human rights and

freedoms is the main duty of the state. Ensuring legality, law and order, protection of rights, freedoms and legitimate interests of citizens is the concern of the state, its bodies, organizations, institutions and officials. The degree of implementation of the security of rights and freedoms in the state affects the level of corruption, the possibility of ensuring the functioning of the judicial branch of government on the principles of justice, the adoption of fair laws and their correct application.

Keywords: *rights and freedoms of citizens. public authorities, national mechanisms for ensuring rights and freedoms.*

Л. М. Дорошенко. Договори в корпоративному праві: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 542 с.

ISBN 978-966-667-826-6

У монографії розглянуто загальнотеоретичні положення про договірне регулювання корпоративних відносин, визначено методологічні засади дослідження договорів у корпоративному праві, виявлено теоретичні проблеми свободи договору в корпоративному праві, її обмеження, досліджено генезис договірного регулювання корпоративних відносин.

Визначено поняття, сутність та правову природу корпоративного договору у механізмі корпоративного управління, виявлено теоретичні та практичні проблеми укладення, виконання та розірвання корпоративного договору, застосування способів захисту прав сторін корпоративного договору, запропоновано шляхи їх вирішення та основні напрями удосконалення правового регулювання відносин щодо договорів у корпоративному праві.

Досліджено договори щодо обов'язкового продажу та придбання акцій, інші договори, які опосередковують корпоративні відносини (M&A, договори про створення товариства, договори про припинення товариства тощо).

Проаналізовано норми чинного корпоративного законодавства України та зарубіжних країн, правозастосовна практика, доктрина господарського та корпоративного права щодо договірного регулювання корпоративних відносин.

Для науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів, студентів, практичних працівників правозастосовних органів та всіх, хто цікавиться проблемами корпоративного права.

УДК 347.7

DOI 10.37749/2308-9639-2023-12(252)-4

О. П. Орлюк

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
директор ДО «Український національний офіс
інтелектуальної власності та інновацій»

ТРАНСФЕР ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ДРАЙВЕР ІННОВАЦІЙНОГО РУХУ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Винаходи та інновації є невід’ємною складовою розвитку економіки та підвищення рівня життя. Попри успіхи в інших галузях, попри ту ж зростаючу, Україна близько не знаходиться в авангарді світових інновацій. Однак, враховуючи інноваційний потенціал та креативність, країна має всі шанси дійсно вкластися в інноваційне зростання національної економіки. Для досягнення високих показників інноваційного розвитку держава на постійній основі має послідовно проводити інноваційну політику та політику у сфері інтелектуальної власності. Серед успішних інструментів розвитку інновацій трансфер технологій відіграє одну з ключових ролей. Водночас в Україні залишається проблема зі змістом національного законодавства в сфері трансферу технологій, яке значною мірою не відповідає міжнародній та європейській практиці. У статті описуються проблеми та пропонуються шляхи комерціалізації інтелектуальної власності та застосування трансферу технологій.

Ключові слова: винахід, дослідницький університет, інноваційна діяльність, інтелектуальна власність, трансфер технологій.

Винаходи та інновації є невід’ємною складовою розвитку економіки та підвищення рівня життя. Це демонструється багаторічною практикою успішних країн світу. Зокрема й тих, що змогли після нищівних воєн піднятися й продемонструвати за певний час суттєве зростання, перетворитися за рецепієнтів міжнародної допомоги на її донорів. Як це відбулося, зокрема, з Південною Кореєю.

У 2023 р., згідно з Глобальним інноваційним індексом (GII), найбільш інноваційною економікою світу стала Швейцарія, за нею йдуть Швеція, Сполучені Штати, Велика Британія, Сінгапур, Фінляндія, Нідерланди, Німеччина, Данія та Республіка Корея [1]. Україна зайняла 55 місце, піднявшись на дві сходинки порівняно з минулим роком. Попри

успіхи в інших галузях, попри ту ж зростаючу діджиталізацію (успіхи в якій є прикладом для багатьох розвинених країн світу), Україна поки й близько не знаходиться в авангарді світових інновацій. Однак, враховуючи наш інноваційний потенціал та креативність, ми маємо всі шанси істотно підвищити ці показники. А головне – дійсно вкластися в інноваційне зростання національної економіки. Саме зараз, під час повномасштабної війни, бо від цього залежить наше виживання. Бо від того, як працює економіка, скільки коштів і які розробки вона може вкласти в свої Збройні Сили, значною мірою залежить успішність ведення бойових дій та рух до перемоги. Не говорячи вже про те, що без інноваційної складової повоєнне відновлення України та

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

трансформаційні зміни фактично не матимуть успіху.

Якщо брати статистику, то станом на 1 січня 2023 р. в Україні було здійснено реєстрацію 131498 винаходів, з яких за 2022 р. – 2760 [2]. Зрозуміло, що всі вони не знайшли вагоме місце на ринку. Однак, порівняно з розвиненими інноваційними економіками світу, українських винаходів (а тим більше зареєстрованих саме в Україні), які реалізувались і запустилися у масове виробництво, не виправдано мало. І причин тут багато. Від найочевидніших – далеко не всі розробки є практичними й можуть не знайти застосування у реальному житті. До найбільш важливих – у нас так і не відпрацьована культура комерціалізації науки, і в нас все ще замало розбудована інноваційна інфраструктура.

Успішних інструментів та засобів розв'язання цих проблем світовою практикою напрацьовано достатньо. Питання у тому, що вони мають втілюватися шляхом реалізації державою на постійній основі послідовної інноваційної політики та політики у сфері інтелектуальної власності. А інновації та інтелектуальна власність лише нещодавно стали предметом пильної уваги з боку депутатів та урядовців, що відкриває для нашої науки, інноваторів та економіки нарешті позитивні перспективи. Серед таких успішних інструментів трансфер технологій відіграє одну з ключових ролей. Разом із тим, в Україні трансфер технологій в силу ряду причин, серед яких незадовільний стан правового регулювання, так і не зробив цей інструмент розповсюдженим на практиці для комерціалізації інновацій.

Метою статті є дослідження трансферу технологій через призму комерціалізації та прикладів його використання у світовій практиці, аналізу іноземного та національного законодавства та надання пропозицій щодо розбудови інноваційної інфраструктури в Україні.

Слід відзначити, що трансфер технологій є предметом численних досліджень представників як юридичної науки, так і економіки, управління тощо. Це тема, яка нарешті перестала бути *terra incognita* для української

юриспруденції, отримавши своє відображення в наукових дослідженнях представників цивільного та господарського права, а також права інтелектуальної власності. Зокрема, ряд публікацій з цього напрямку презентувалися представниками НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права КНУ імені Тараса Шевченка, аспірантами тощо. Європейський досвід та практики трансферу технологій наводяться у роботах Капіци Ю., який очолює Центр трансферу технологій та інновацій НАН України [3]. Економічні аспекти трансферу технологій висвітлені в роботах Вірченка В. [4]. Водночас трансфер технологій так і не став загально розповсюдженим явищем в інноваційному просторі України.

Поява технологій базується на винахідниках та інноваторах. Талановиті люди створювали нові проекти навіть тоді, коли їхній задум ще неможливо було реалізувати через недосконалість науки та техніки. Час не стоїть на місці – цивілізація розвивається, з'являється більше можливостей, народжуються нові генії, створюються унікальні розробки, покликані полегшити життя. Але варто розуміти, що для реалізації навіть найдосконалішого винаходу потрібно дотримуватися чітких правил. Адже між ідеєю й навіть створенням прототипу та успішною комерціалізацією та втіленням технології у виробництво лежить довгий шлях. Водночас для наших розробників розповсюдженою є модель, за якої вони досить часто готові відразу продати розробку за досить низьку ціну, якщо тільки знайдуть покупця. Аніж пройти значно більш тривалі процедури, пов'язані з набуттям правової охорони на об'єкти права інтелектуальної власності (що лежать в основі такої розробки), пошуком партнерів, оцінкою тощо та віддати в кінцевому рахунку, якщо така розробка є комерційно привабливою, на умовах ліцензування (франшизи/концесії) чи відчуження, але за значно більшою вартістю. Це як експортувати сировину чи вироблену з неї продукцію – різниця у вартості абсолютно зрозуміла.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В українській національній інноваційній системі трансфер технологій ніколи не був сильною стороною, тому система не може повноцінно забезпечувати комерціалізацію технологічних винаходів та наукових досягнень. Серед причин такої ситуації можна назвати відсутність послідовно здійснюваної державою інноваційної політики; підтримку організаційних форм, які обслуговують в інноваційному циклі так звану «лінійну» модель та адміністративно-командне управління науковою та освітньою галуззю України; невідповідність інноваційної інфраструктури реальним потребам країни; відсутність належних знань, навичок та інноваційної культури й культури інтелектуальної власності в цілому (більш повно про це у публікації [1]). Як наслідок – спостерігається дуже великий розрив між кількістю повністю завершених наукових досліджень й отриманими національними патентами та наднизьким рівнем їх комерціалізації.

З одного боку, науковці, винахідники, креатори, які мають патенти або наукові розробки, недосконало володіють знаннями щодо потреб бізнесу. З іншого – інноваційні розробки майже не користуються попитом у бізнесових структурах. Саме через це в українських наукових установах та університетах існує таке поняття, як «наука заради науки», тобто дуже низька комерціалізація отриманих результатів.

Саме тому винаходи та технології, створені в Україні, нерідко за бюджетні кошти, знаходять своє оформлення та втілення на іноземних ринках, наприклад, європейському чи американському. Бо там інша культура комерціалізації інтелектуальної власності. Більш високий рівень захисту прав інтелектуальної власності. Більш цивілізовані правила роботи з трансфером технологій. Не говорячи про економічну вартість. Й нерідко ми стикаємося з ситуацією, за якої технологія, створена тут й зареєстрована за кордоном, втілена у виробництво за кордоном, повертається в Україну у вигляді дорогавартісних технологій чи продукції.

Однак, якщо технологія дійсно є цікавою й може мати попит на ринку, український розробник цілком може скористатися можливістю трансферу технологій. Так як це працює в розвинених економіках. Такий трансфер може здійснюватися як шляхом ліцензування, так і продажу. Але здійснення таких операцій з технологіями, що мають не лише українське походження, але й реєстрацію безпосередньо в Україні, дасть можливість розробнику збільшити свій дохід й отримати кошти для подальших розробок та інновацій. Та забезпечить доступ до такої технології більшій кількості людей саме на національному ринку, не обмежуючи при цьому (якщо тільки умовами договорів не визначено інше) можливості виходу на іноземні ринки.

Звичайно, такі процеси тривалі, але вони унеможливають привласнення, викрадення винаходу чи будь-які спекуляції. І, звичайно, далеко не всі розробки та технології є успішними в намаганні їх комерціалізувати. Але успішних кейсів в світовій практиці достатньо. Інакше би світ не казав про перспективи інноваційного розвитку. А інновації та інтелектуальна власність не відігравали ключової ролі в капіталах провідних компаній світу в багатьох галузях економіки.

Прикладом може бути історія OncoMasTR – інноваційної технології діагностики ракових захворювань [5]. Вона розпочалася з двох професорів із двох різних дублінських університетів, які розробили конкурентоспроможну технологію. Після цього була заснована невелика компанія-стартап, яка отримала гранти від ірландського уряду. З отриманими грантами вчені звернулися до відділів трансферу технологій своїх університетів, які розробили стратегію комерціалізації та ліцензійні угоди, що принесли вигоду як винахідникам, так і обом університетам. Далі почалася подача патенту – одразу в багатьох країнах. Вже після цього, на основі складеної стратегії, компанія вийшла на інвестиційний ринок, де залучила понад €4 млн. Це дозволило провести клінічні дослідження, які довели ефективність методу. А вже з цими доказами винахідники запропонували свою запатентовану технологію

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

великій американській компанії Serheid. Сторони склали угоду – інновація вийшла на ринок, і стала прибутковою. Інвестори й засновники ж отримали свої бенефіти.

Слід зазначити, що весь цей тривалий та складний механізм має сенс лише за умови належної захищеності технології відповідними охоронними документами на право інтелектуальної власності. Бо в її основі лежать права інтелектуальної власності. Це можуть бути патенти на винаходи та корисні моделі, це можуть бути свідоцтва на промислові зразки (дизайни) та об'єкти авторського права. Це можуть бути ноу-хау (якщо вони визнаються відповідним національним законодавством) та комерційна таємниця.

Поетапно ця процедура може виглядати наступним чином [5; 6]:

1. Розробка технології та ідентифікація потенційних об'єктів інтелектуальної власності, що лежать в її основі.

2. Подання заявок на реєстрацію об'єктів права інтелектуальної власності та отримання охоронних документів. Успішне просування технології неможливе без патентування. Отримання охоронних документів унеможливорює крадіжку та патентування перспективного винаходу на іншу особу, що є достатньо розповсюдженою практикою в світі технологій та розробок. Можна згадати історію Ніколи Тесли, що працював на Томаса Едісона: зробив для того величезну роботу, вдосконалив його машини, але нічого за це не отримав, хоча Едісон обіцяв йому 50 тисяч доларів. Тобто, надзвичайно важливо завжди контролювати правовий аспект.

Якщо ж брати цілком позитивний сценарій, то все одно без зареєстрованої інтелектуальної власності немає сенсу рухатися далі та залучати інвестиції. Бо інвестору не буде у що вкладати свої інвестиції.

3. Виготовлення прототипу. Якщо тільки є можливість такий прототип зробити безпосередньо, це треба робити. Адже те, що працює на папері, далеко не завжди успішно працює на практиці. Й інвестори це дуже добре знають. Будь-яка наочна візуалізація піднімає розробника в очах інвесторів.

4. Оцінка комерційного потенціалу технології. Перед тим, як виходити на ринок, доцільно оцінити комерційну привабливість та потенціал такої технології. При укладанні в майбутньому угод із трансферу технологій ціна договору має базуватися на певних показниках, в основу яких покладатимуться результати оцінки.

5. Проведення консультацій. Взагалі на кожному етапі – пошук партнерів, співпраця, реєстрація, залучення та робота з інвестиціями – слід користуватися допомогою фахівців та експертів. Це є дуже важливим на шляху отримання охоронних документів, реєстрації свого бренду.

6. «Пітчінг» технології перед потенційними партнерами. Вдала презентація здатна переkritи навіть відсутність прототипу. Можна робити 3D моделі, фізичні моделі, наводити аналогії та пропонувати варіанти можливого застосування технології. В основі має лежати переконання. Причому під партнерами не завжди маються на увазі виключно інвестори. Можливо, це буде зацікавлена у співпраці особа, що має гарні підприємницькі навички та навички презентації, які дозволять вийти на потенційних інвесторів.

Стів Джобс був справжнім майстром презентацій. Завдяки йому Apple 2 – один із найуспішніших продуктів компанії – мав такі гарні продажі й приносив прибутки близько 16 років. Саме Джобс прийняв відомий сьогодні кожному логотип і забезпечив новому продукту прийнятний та простий на вигляд пластиковий корпус.

7. Переговори щодо укладання угод (наприклад, ліцензійних). Як правило, трансфер технологій не є швидким та легким процесом. Він вимагає часу та зусиль багатьох фахівців, окрім самих розробників. Переговори щодо умов потенційних договорів можуть бути складними й тривалими. Так, кейс трансферу OncoMasTR, згаданий вище, тривав шість років. Компанія, що купувала технологію, вимагала проведення додаткових досліджень – дуже недешевих. Для сфери медицини це не виняток, скоріше це правило.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

8. Розробка бізнес-плану для нового ринку. Інвестори можуть намагатися перетягнути на себе більшу частку прав інтелектуальної власності, вимагати ексклюзивності таких прав або взагалі повного їх відчуження. Прикладом може бути історія заснування стартапу Google, без якого складно уявити сучасне життя [7]. Його розробники — студенти Стенфордського Університету Ларрі Пейдж та Сергій Брін, запустили пошуковий алгоритм під назвою Page Rank у 1996 р. Всього за шість місяців він здобув надзвичайну популярність, що спонукало авторів презентувати розробку в університетському Офісі технологічного ліцензування (Stanford University's Office of Technology Licensing). Офіс, своєю чергою, зайнявся пошуком перспективних бізнес-партнерів, що готові були інвестувати в стартап. Одна з компаній запропонувала великі роаялті, проте їх умовою було надання не ексклюзивної ліцензії – такої, яка би дозволяла використовувати технологію незалежно від винахідників. У Стенфорді вважали, що цей тип ліцензії стане обмеженням на шляху залучення Пейджем та Бріном венчурного капіталу, тому відмовилися від пропозиції й зареєстрували ексклюзивну ліцензію на стартап під новою назвою Google. Підсумок цієї історії загальновідомий: усього за два роки пошукова система стала найпопулярнішою у світі та досі залишається найбільш комерційно успішним винаходом, будь-коли зареєстрованим в університетах.

9. Вихід на новий ринок, адаптація та подальший розвиток. Проекти мають реалізовуватися. Винаходи не мають бути одразу доведеними до ідеалу. Кращий спосіб розвинути, удосконалити та протестувати їх – вивести на ринок. Адже реальний ринок і є найкращим тест-драйвом. Для прикладу: справжній прорив у комп'ютерній справі трапився саме тоді, коли комп'ютери стали масовим товаром, а не просто технологією виключно для науковців.

Зрозуміло, що це лише базовий перелік процедур, й під час реалізації може виникнути безліч інших процесів та факторів. Водночас важливим є те, що в основі лежить

робота з об'єктами права інтелектуальної власності. Й доцільно користуватися наявними інструментами. Мова йде, наприклад, про National IP & Innovations Hub, який нещодавно запустив Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (IP офіс) [8]. Він створений, у т. ч. аби об'єднати розробників з інвесторами та бізнесом і спростити шлях реалізації проєктів. IP офіс постійно проводить освітні заходи, пропонує менторські програми (на кшталт Lab2Lab) для розробників, інноваторів.

У країнах з розвинутими економіками університети є активними провідниками трансферу технологій – так само як і платформами для винаходів. В середині 90-х років минулого сторіччя Генрі Іцкович та Лоет Лейдесдорфом запропонували зробити університети центром інноваційної діяльності суспільства, розробивши структурну теорію інноваційної спіралі («потрійна спіраль») [9]. Центром, який підтримують і бізнеси, і держава, що може фокусувати фактично національні зусилля з розвитку інновацій.

У результаті, замість «звичайного» університету чи навіть університету дослідницького може формуватися університет підприємницький. Зрозуміло, що це аж ніяк не мінімізує його академічну складову, а лише додає можливість розвитку підприємницьких навичок серед студентів та механізми для підтримки нових ідей. І це жодною мірою не впливає на неприбутковий статус університету (якщо він фінансується з бюджету), адже інноваційні доходи отримуються на виконання статутної діяльності, тобто є пасивними. А якщо з'являється потенційна можливість отримання реальних доходів від університетських розробок вже на підприємницьких засадах, то й тут відомий шлях – розбудова власної інноваційної інфраструктури. Наприклад, наукового парку, в якому університет є співзасновником, із внеском до статутного фонду інтелектуальної власності.

Зрештою, така модель, впроваджена на практиці, стала корисною для всіх учасників. Бо університети почали отримувати престиж й необхідне фінансування, бізнес —

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

інноваційні технології, за умови значно менших, порівняно з власними проектами, вкладень, а держава – розвиток інноваційного клімату, а отже, економіки. Мало того, на цій трансформації кооперація бізнесу, університетів та держави не обмежилася. Адже, розширюючи свої можливості, розробники з університетів отримали можливість відкрити свої стартапи чи невеликі інноваційні фірми, тобто розбудувати сектор МСП, який вважається у світі одним із драйверів інновацій. А держава отримала надійного національного «підрядника», який міг пропонувати ринково орієнтовані розробки.

Звичайно, у трансфері технологій багато підводних каменів. Значна частка з них обумовлена суто людським фактором – прагненням швидкої вигоди, прибутків та мінімізації витрат. Однак продаж – це разовий успіх, натомість трансфер технологій – це постійний прибуток, розвиток та зростання.

Щоб ця система функціонувала, потрібне відповідне законодавство, до розробки якого активно долучаються національні ІР офіси, у т. ч. й в Україні. Хорошим орієнтиром став прийнятий у США Закон Бай-Доула (*Bayh-Dole Act*) від 12.12.1980 р. № 96-517 [10]. Саме він вибудував трансферний «міст» між університетами та бізнесом завдяки тому, що передав федеральні права на патенти й відкриття університетам. Також освітні установи отримали можливість вирішувати на свій розсуд, — чи залишати ці права винятково за університетом, чи передавати індивідуальним дослідникам або ж розділяти їх в будь-якій пропорції між університетським центром і дослідниками. Наступними роками до Акту вносили зміни з метою вдосконалення регулювання, тож сьогодні саме він лежить в основі регулювання відносин у ланцюжку «винахід – продаж готової продукції» та обмежує зловживання.

В Європейському Союзі ці питання знайшли відображення в регламентах, що супроводжували реалізацію європейських рамкових програм досліджень і розробок. Прикладами можуть бути Регламент (ЄС) № 2321/2002 Європейського парламенту та Ради від 16

грудня 2002 р. про правила участі підприємств, дослідницьких центрів та університетів в реалізації Шостої РП Європейської Спільноти та використання результатів досліджень [11], Регламент № 1906/2006 щодо Сьомої РП [12], Регламент № 1290/2013 щодо програми «Горизонт 2020» [13] тощо.

В зазначених документах знаходили своє закріплення питання щодо набуття прав інтелектуальної власності на результати наукових досліджень та розробок, зокрема, й в університетах. На визначення особливостей правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, авторського права та вільного доступу до публікацій тощо. Також доцільно звернути увагу на Рекомендації Європейської Комісії «Щодо управління правами інтелектуальної власності та Кодексу практики для університетів та інших державних науково-дослідних організацій» від 10.04.2008 р. [14], прийняті в реалізацію Лісабонської стратегії створення наукомісткої економіки [15], через які зроблена спроба наближення законодавства держав-членів ЄС у цій сфері. Зазначені документи знайшли ґрунтовного аналізу в роботах Капіці Ю. [3, с. 351 – 366].

Якщо ж брати Україну, то вона й досі має чималі проблеми у сфері трансферу технологій. Адже прийнятий ще у 2006 р. Закон України «Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій» [16], який зазнав суттєвих змін, так і не зміг повністю запровадити правила, аналогічні європейським, в частині здійснення трансферу. Наприклад, закладений правовий механізм у статтях 19 – 21 Закону щодо визначення умов, особливостей та обмежень щодо укладання договорів про трансфер технологій містить численні правові колізії, не відповідає аналогічним підходам Цивільного кодексу України, та не дає реальної можливості такий трансфер проводити на постійній основі. Поряд із цим, закріплена законодавчо складна процедура державної реєстрації трансферу технологій, створених за бюджетні кошти, в Міністерстві освіти і науки України призводить до того, що учасники інноваційної діяльності, зокрема й університети, намагаються укласти будь-які

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

інші договори, а не договори трансферу технологій. Й, відповідно, істотно програють своїм іноземним аналогам. Й не дають належних показників інноваційної діяльності. Що також впливає на місце України в ГІІ.

В цілому слід констатувати, що ситуація, яка склалася у сфері трансферу технологій, однозначно вимагає швидкої реакції з боку суб'єктів законодавчої ініціативи, якщо ми прагнемо інноваційного розвитку. Бо Європейський Союз вже перейшов на the quadruple and quintuple innovation helix [17], які демонструють взаємодію університетів, промисловості, уряду, громадськості та середовища в економіці знань.

ІР офіс та функціонуючий на його базі IP&I Hub також постійно докладають зусиль назустріч розвитку інновацій, зокрема й в українських університетах. ІР офіс пропонує набір інструментів, які можуть зробити цей процес більш зрозумілим, простим та швидшим. Скажімо, ідеєю запровадження сервісу «Єдине вікно» є суттєве спрощення подачі заяв та реєстрацій, заснованих на процесах діджиталізації. Менеджмент інноваційних проєктів, інформаційно-консультаційне партнерство, просвітницька діяльність, міжнародне співробітництво. Або розробка платформи відкритих інновацій, яка дасть можливість

об'єднати інвесторів із розробниками технологій. Значним підґрунтям у розбудові власних стратегій інноваційного розвитку для університетів має стати й політика інтелектуальної власності для університетів та наукових установ [18], розроблена ІР офісом.

Україна дуже багата на талановитих людей, які, за правильного підходу, можуть суттєво розвинути національну економіку. Зараз в нашій країні, як не парадоксально в умовах повномасштабної війни, нарешті вдосталь можливостей та інструментів, аби кожен винахідник міг реалізувати свій потенціал. Важливо тільки їх знати і вміло ними користуватися. Тим більше, що нарешті й розбудова інноваційної інфраструктури в країні нарешті почала демонструвати догоочікувані активності. Відповідно, рухаючись євроінтеграційним курсом, Україна, отримавши статус кандидата в члени ЄС, з початком активної фази переговорів про вступ відповідно до рішення Європейської Ради від 14 грудня 2023 р. [19], ставлячи за мету поступово інтегруватися в Європейський інноваційний та дослідницький простори, має імплементувати в національне законодавство агуес EU не лише в сфері інтелектуальної власності, але й в сфері інновацій та трансферу технологій.

Список використаної літератури

1. Global Innovation Index 2023. Innovation in the face of uncertainty. World Intellectual Property Organization (WIPO). URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2023/.
2. Державна система правової охорони інтелектуальної власності. УКРНОІВІ. Статистика. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/vsjogo>.
3. Капіца Ю. М. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу: формування, інститути, напрями розвитку. К. : Академперіодика, 2017. 664 с.
4. Вірченко В. В. Інтелектуальна власність: теоретичні витoki та економічні імперативи розвитку: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2018. 488 с.
5. Орлюк О. Трансфер технорозробок. Чому українським розробникам варто не продавати винаходи, а «позичати». Forbes Ukraine. 1 грудня 2023 р. URL: <https://forbes.ua/innovations/transfer-tekhnorozrobok-chomu-ukrainskim-rozrobnikom-varto-ne-prodavati-vinakhodi-a-pozichati-rozpovidae-ochilnitsya-ip-ofisu-olena-orlyuk-01122023-17631?fbclid=IwAR2ZjeiSr4WzMEngoj7BFUbpilOJcCbWYyf6AKAHKF1UV36q9JKOlzfCgg4>.
6. Орлюк О. Відновлення України: бізнесу, державі та університетам час об'єднуватись. WoMo. 20.11.2023 р. URL: <https://womo.ua/kremniyeva-dolina-v-ukrayini-realist-abo-chomu-biznesuderzhavi-ta-universitetam-chas-ob-yednuvatis/?fbclid=IwAR0XbX3ptLaxyHRqLGAftHJHII9OBzHcXuUA04uCFobQf2WRHQYZiil73s>.

7. Google. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Google>.
8. Бізнес-інкубація і технології: IP офіс презентує концепцію Національного хабу інтелектуальної власності та інновацій – IP&I Hub. IP office. 18 вересня 2023 р. URL: <https://nipo.gov.ua/ip-ofis-prezentuie-ip-i-hub/>.
9. Etzkowitz, Henry; Leydesdorff, Loet (1995). «The Triple Helix – University – Industry – Government Relations: A Laboratory for Knowledge Based Economic Development». *EASST Review*. 14: 14–19.
10. Public Law 96-517-DEC. 1980. 96th Congress. An Act to amend the patent and trademark laws; and 35 USC Ch. 18: Patent Rights in Inventions made with Federal Assistance. From Title 35—PATENTS. PART II—Patentability of Inventions and Grant of Patents. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title35/part2/chapter18&edition=prelim>.
11. Regulation (EC) No 2321/2002 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2002 concerning the rules for the participation of undertakings, research centres and universities in, and for the dissemination of research results for, the implementation of the European Community Sixth Framework Programme (2002-2006). *Official Journal L 355*, 30/12/2002 p. 0023 – 0034. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vitbgicd5p8>.
12. Regulation (EC) No 1906/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 laying down the rules for the participation of undertakings, research centres and universities in actions under the Seventh Framework Programme and for the dissemination of research results (2007-2013) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal=content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006R1906>.
13. Regulation (EU) No 1290/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 laying down the rules for participation and dissemination in «Horizon 2020 — the Framework Programme for Research and Innovation (2014 —2020)» and repealing Regulation (EC) No 1906/2006 Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1290>.
14. Commission Recommendation of 10 April 2008 on the management of intellectual property in knowledge transfer activities and Code of Practice for universities and other public research organisations (notified under document number C(2008) 1329) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2008/416/oj>.
15. Lisbon European Council. 23 and 24 March 2000. PRESIDENCY CONCLUSIONS. ECON. The Lisbon Strategy in short. URL: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm.
16. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» в редакції Закону № 5407-VI від 02.10.2012, БВР, 2013, № 47, с. 644. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>.
17. Quadruple and Quintuple Innovation Helix (Q2IH) Framework. Scholarly Community Encyclopedia. URL: <https://encyclopedia.pub/entry/35805>.
18. Політика інтелектуальної власності для університетів та наукових установ IP офіс. 20 квітня 2023. URL: <https://nipo.gov.ua>.
19. European Council conclusions on Ukraine, enlargement and reforms. European Council. 14 December 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/14/european-council-conclusions-on-ukraine-enlargement-and-reforms/>.

References

1. Global Innovation Index 2023. Innovation in the face of uncertainty. World Intellectual Property Organization (WIPO). URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2023/.
2. State system of legal protection of intellectual property. UKRAINIANS. Statistics. URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/vsjogo>.
3. Kapitsa Y. M. Intellectual property law of the European Union: formation, institutions, directions of development. K.: Akademperiodika, 2017. 664 p.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

4. Virchenko V. V. Intellectual property: theoretical origins and economic imperatives of development: monograph. Kyiv: Lira-K Publishing House, 2018. 488 p.
5. Orliuk O. Transfer of technological developments. Why should Ukrainian developers not sell inventions, but «borrow» them. *Forbes Ukraine*. December 1, 2023 URL: <https://forbes.ua/innovations/transfer-tekhnorozrobok-chomu-ukrainskim-rozrobnikam-varto-ne-prodavati-vinakhodi-a-pozichati-rozpovidae-ochilnitsya-ip-ofisu-olena-orlyuk-01122023-17631?fbclid=IwAR2ZjeiSr4WzMEngoj7BFUbpilOJCcBwYyf6AKAHKF1UV36q9JKOlzfCgg4>.
6. Orliuk O. Restoration of Ukraine: time for business, state and universities to unite. *WoMo*. 11/20/2023 URL: <https://womo.ua/kremniyeva-dolina-v-ukrayini-realnist-abo-chomu-biznesu-derzhavi-ta-universitetam-chas-ob-ye-dnuvatis/?fbclid=IwAR0XbX3ptLaxyHRqlGAFtHJHil9OBzHcXuUAO4uCFobQf2WRHQTYZiil73s>.
7. Google. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Google>.
8. Business incubation and technologies: the IP office presents the concept of the National Intellectual Property and Innovation Hub - IP&I Hub. IP office. September 18, 2023. URL: <https://nipo.gov.ua/ip-ofis-prezentuie-ip-i-hub/>.
9. Etzkowitz, Henry; Leydesdorff, Loet (1995). «The Triple Helix – University – Industry – Government Relations: A Laboratory for Knowledge Based Economic Development». *EASST Review*. 14: 14–19.
10. Public Law 96-517-DEC. 1980. 96th Congress. An Act to amend the patent and trademark laws; and 35 USC Ch. 18: Patent Rights in Inventions made with Federal Assistance. From Title 35—PATENTS. PART II—Patentability of Inventions and Grant of Patents. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title35/part2/chapter18&edition=prelim>.
11. Regulation (EC) No. 2321/2002 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2002 concerning the rules for the participation of undertakings, research centers and universities in, and for the dissemination of research results for, the implementation of the European Community Sixth Framework Program (2002-2006). *Official Journal L* 355, 30/12/2002. 0023 - 0034. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vitgbgicd5p8>.
12. Regulation (EC) No 1906/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 laying down the rules for the participation of undertakings, research centers and universities in actions under the Seventh Framework Program and for the dissemination of research results (2007-2013) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal=content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006R1906>.
13. Regulation (EU) No 1290/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 laying down the rules for participation and dissemination in «Horizon 2020 — the Framework Program for Research and Innovation (2014 —2020)» and repealing Regulation (EC) No 1906/2006 Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1290>.
14. Commission Recommendation of 10 April 2008 on the management of intellectual property in knowledge transfer activities and Code of Practice for universities and other public research organizations (notified under document number C(2008) 1329) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2008/416/oj>.
15. Lisbon European Council. 23 and 24 March 2000. PRESIDENCY CONCLUSIONS. ECON. The Lisbon Strategy in short. URL: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm.
16. The Law of Ukraine «On State Regulation of Activities in the Field of Technology Transfer» as amended by Law No. 5407-VI dated 02.10.2012, VVR, 2013, No. 47, p. 644. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>.
17. Quadruple and Quintuple Innovation Helix (Q2IH) Framework. Scholarly Community Encyclopedia. URL: <https://encyclopedia.pub/entry/35805>.
18. Intellectual property policy for universities and scientific institutions IP office. April 20, 2023. URL: <https://nipo.gov.ua>.
19. European Council conclusions on Ukraine, enlargement and reforms. European Council. 14 December 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/14/european-council-conclusions-on-ukraine-enlargement-and-reforms/>.

Orliuk O. P. Technology transfer as a driver of the innovation movement in Ukraine: legal aspects. *Inventions and innovations are integral to economic development and raising living standards. Despite its success in other industries, and while experiencing growth, Ukraine is not yet at the forefront of global innovation. However, given its innovation potential and creativity, the country has all the chances to really invest in the innovative growth of the national economy.*

To achieve high rates of innovative development, the state must consistently implement innovation and intellectual property policies on an ongoing basis. Technology transfer plays a key role among the successful instruments of innovative development.

Technology transfer has never been a strong point in the Ukrainian national innovation system, and the system cannot fully ensure the commercialization of technological inventions and scientific achievements. Reasons for this situation are the lack of a consistent innovation policy implemented by the state; support for organizational forms that serve the so-called «linear» model in the innovation cycle and administrative command management of the country's scientific and educational sectors; the mismatch of the innovation infrastructure with the real needs of the country; lack of proper knowledge, skills and innovation and intellectual property culture in general. Consequently, there is a substantial gap between the number of fully completed research projects and national patents and an extremely low level of their commercialization.

Commercialization processes are lengthy, but they prevent misappropriation, theft of an invention or speculation of any kind. The article provides a basic list of procedures that should be used when it comes to the intention to commercialize developments. It is clear that many other processes and factors may arise during implementation. At the same time, it is important that the core of the process revolves around intellectual property rights.

It is emphasized that in developed economies, universities are active facilitators of technology transfer, as well as platforms for inventions. The article analyzes the content of the structural theory of the innovation spiral, which made it possible to make universities the center of innovation in society. This has allowed universities to be formed not just of an academic or research type, but also to focus on entrepreneurial activities. It provides an opportunity to develop entrepreneurial skills among students and mechanisms to support new ideas.

In Ukraine, there is still a problem with the content of national legislation in the sphere of technology transfer, which is largely inconsistent with international practice. The Law of Ukraine «On Government Regulation of Activities in the Field of Technology Transfer» adopted in 2006 and undergoing significant changes, has not fully implemented rules similar to those in Europe concerning these transactions. The procedure for state registration of technology transfer created with budgetary funds is imperfect. The existing legal mechanism for determining the conditions, features and restrictions on the conclusion of technology transfer agreements contains numerous legal conflicts and does not allow for such transfers to be carried out regularly.

In summary, the current situation in the sphere of technology transfer demands a swift response from the subjects of legislative initiative if Ukraine aims for innovative development. Since the European Union has already switched to the quadruple and quintuple innovation helix, which demonstrate the interaction between universities, industry, government, the public and the knowledge economy environment.

Keywords: *invention, research university, innovation activity, intellectual property, technology transfer.*

Інна Спасибо-Фатеева,

в. о. завідувача кафедри цивільного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, д. ю. н., професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
Заслужений діяч науки і техніки

МОНОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОГОВОРІВ У КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ

Монографія Л. М. Дорошенко «Договори в корпоративному праві: проблеми теорії та практики» побачила світ у київському видавництві Юрінком Інтер у 2023 році. Її авторка – Ліна Миколаївна Дорошенко є відомою корпоративісткою, науковицею доробки якої відомі широким колу цивілістів і вчених в сфері господарського права. Тематика її наукових досліджень більшою мірою стосується договорів у корпоративній сфері права і тому написання цієї монографії явило собою результат багаторічної праці вченої.

Сама по собі тематика договорів в корпоративному праві є, з одного боку, актуальною і затребуваною, а з іншого – новою і дискусійною. На тлі судової доктрини, яка ще перебуває в стадії становлення, та новітнього корпоративного законодавства ця тематика є благодатною для науковця, оскільки дозволяє зануритися в саму гущу сучасних проблем.

Змістовне наповнення монографії достатньо значне – від загальнотеоретичних питань методології дослідження договорів у корпоративному праві, принципу свободи договору, історичного становлення цього інституту в праві зарубіжних країн та праві України до суто конкретної проблематики видів таких договорів, їх змісту, виконання, наслідків невиконання або неналежного виконання, відповідальності. При цьому дослідження характеризується величезним масивом опрацьованих джерел як теоретичних, так і матеріалів судової практики. Цій монографії властивий широкий спектр порівняльної характеристики розуміння договорів у корпоративній сфері права, до якої вдається авторка, роблячи блискучий аналіз українських і зарубіжних джерел – як наукових, так і законодавства та судової практики. Все це надало авторці можливість представити

справжнє наукове дослідження, глибоке і змістовне.

Науковиця прямує класичним шляхом дослідження, зазначаючи про недоцільність відмови від позитивізму і нормативістського праворозуміння; додержуючись поміркованих поглядів на роль і значення тлумаченням правових норм, через яке «не можна «переписувати» закон без законодавця». В той же час нею зазначається на те, що в разі допустимості з боку законодавця можливості договірного регулювання суспільних відносин, це дозволяється робити.

Тож, монографію характеризує саме такий стриманий підхід, який відчувається як стиль наукового дослідження і наукових позицій. Авторка не вдається до кон'юнктурних гасел і всі її розмірковування мають під собою ваговиту «подошву» різного правового матеріалу. Тому їй в жодному разі не можна закинути недоведеність чи необґрунтованість.

У переважній більшості в монографії досліджується корпоративний договір, якому присвячені три розділи, а в останньому розділі йдеться про інші договори в корпоративному праві. І це об'єктивно зрозуміло.

Поклавши в основу дослідження інтегративну концепцію праворозуміння, авторка

послідовно її додержується в характеристиці договірної регуляції корпоративних відносин, оскільки вона надає можливість одночасно розглянути право через такі поняття, як «справедливість», «свобода», «верховенство права», поряд із такими правовими категоріями, як «норма», «закон», «правовий припис». Нею абсолютно вірно відзначається цінність корпоративного договору як локального регулятора корпоративних відносин, яка полягатиме в тому, щоб його зміст складала такі умови майнового, організаційно-управлінського характеру, які б запобігли корпоративним конфліктам і не суперечили положенням корпоративного законодавства, статуту, внутрішньокорпоративних актів.

Дослідниця вказує на умови корпоративного договору, спрямовані на запобігання корпоративним конфліктам, до яких відносять умови, про незастосування переважного права учасника товариства на придбання частки іншого учасника товариства; про обов'язковість положень корпоративного договору для спадкоємців учасника-сторони корпоративного договору та необхідність відчуження ними успадкованої частки в статутному капіталі товариства за задалегідь визначеною ціною іншим учасникам товариства та ін.

Такі пропозиції слід цілком підтримати, оскільки як свідчать наші реалії і судово-практична, суб'єкти корпоративних відносин прагнуть саме до можливості залишити те коло учасників, які створювали товариство або які в подальшому приєдналися до нього за згодою учасників. І нечіткі та неоднозначні формулювання закону суперечать такому прагненню з боку учасників, які можуть досягти своєї мети, передбачивши відповідні положення в корпоративному договорі.

Л. М. Дорошенко пропонує й інші розгорнуті судження про свободу договору в корпоративному праві і її обмеження – чим вони викликані і в чому знаходять свій прояв, про корпоративний договір як легітимний інструмент для уникнення та вирішення різних потенційних конфліктів у процесі досягнення головної мети при здійсненні діяльності

господарським товариством – отримання прибутку і його розподілу між учасниками.

Дуже цікавою і пізнавальною є та частина монографії, в якій історично простежується становлення в зарубіжному законодавстві і прецедентах підходів до корпоративного договору. Привабливим є існуючий з середини минулого сторіччя порядок заснування голосуючих трастів в англійському праві і практика голосування заставодержателів-банків за переданими в заставу акціями через укладання договорів як аналог трастів в німецькому праві; звернення акціонерів, які є сторонами корпоративного договору, до суду проти корпорації в разі порушення нею свого зобов'язання як сторони договору та багато іншого.

Дослідниця приходить до висновку, що корпоративний договір є ненормативним джерелом права, стверджуючи, що це повністю узгоджується із сучасним конвенційним підходом у загальній теорії права. Чимало зусиль нею було докладено задля з'ясування співвідношення корпоративного договору і статуту, що дозволило їй стверджувати про недопустимість пріоритету договірних положень над положеннями статуту компанії.

Все це й багато інших висновків та позицій є результатом глибокого осмислення і ґрунтовного аналізу, що в цілому дає всі підстави характеризувати монографію Л. М. Дорошенко як монументальну наукову працю.

На жаль, будучи причетною до корпусу науковців-господарників, Ліна Миколаївна залишилась в зоні тяжіння господарського права, продовжуючи відомі його традиції наполягати на господарсько-правовій природі і корпоративних відносин, і корпоративних договорів. Попри те, що наразі цивілістична природа цих правових інституцій знайшла вже навіть законодавче закріплення, представники науки господарського права міцно тримають в кулаку порожнечу, що виникла через вилучення з Господарського кодексу норми про корпоративні права та корпоративні відносини. Це психологічно можна зрозуміти, але з позиції наукового аналізу такий необґрунтований консерватизм, звичайно, вітатися не може.

Михайло Кравченко,
доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри теоретичної юриспруденції

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ДОБРОСОВІСНОСТІ: ГЕНЕЗА ТА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ РЕЦЕПЦІЇ

Монографія Ф. П. Шульженка, І. М. Шаркової, О. О. Гайдюліна

Правова спадщина Стародавнього Риму є тим фундаментом, на якому сформувалися насамперед романська та германська правові традиції. Тому не випадковим є те, що будь-які фундаментальні дослідження європейських вчених-правників починаються саме із ґрунтового аналізу правової спадщини Стародавнього Риму. З огляду на це, визначається безумовна актуальність, а також теоретична та практична цінність рецензованої монографії, яка присвячена аналізу генези та парадигми сучасної рецепції двох морально-правових принципів, а саме доброчесності та добросовісності. Безсумнівно, досліджувана проблематика також важлива для України. Адже рецепція цих концепцій у сучасне право має стати ідейною основою системної європеїзації права України через звернення до історичних витоків добра і справедливості.

Аналіз тексту монографії дає змогу констатувати те, що авторами логічно та послідовно аналізується та розкривається: теоретико-методологічні та джерелознаві засади дослідження доброчесності та добросовісності в європейській культурно-правовій традиції; синкретична єдність морально-правових приписів у первісну епоху та на ранньому етапі історії Стародавнього Риму; антична концепція доброчесності (*integritas*) у контексті синтезу моралі і права; формування, розквіт та занепад концепції добросовісності (*bona fides*) у класичну та посткласичну добу римського приватного права; історична доля

європейських концептів доброчесності та добросовісності.

Вдало та влучно визначений об'єкт монографічного дослідження, яким є історичний процес виникнення і розвитку юриспруденції в Стародавньому Римі та її базових морально-правових цінностей – доброчесності та добросовісності з огляду на їх рецепцію в сучасні правові системи, а також предмет монографії, яким є нормативні акти та доктрина римського права, що визначали морально-правовий зміст принципів доброчесності та добросовісності, а також акти їх рецепції в сучасне право України та право Європейського Союзу.

Вказані об'єкт та предмет дослідження обумовили мету, якою обрано соціокультурну реконструкцію концепцій доброчесності та добросовісності у Стародавньому Римі для подальшого і більш повного розгортання їх системної рецепції в європейських країнах та Україні на основі новітньої загальноєвропейської парадигми права, а також відповідні завдання монографічного дослідження.

Для реалізації досягнення вказаної мети дослідження в першому розділі монографії проаналізовано правову природу, сутність та терміносистему доброчесності та добросовісності у загальній теорії права. А зокрема: природу доброчесності та добросовісності кризь призму дихотомії публічного та приватного права, теоретико-правову сутність сучасних концептів доброчесності та добросовісності,

ідейний зміст загальних засад права на прикладі порівняння добросовісності зі справедливістю та розумністю, доброчесність та добросовісність у терміносистемі базових морально-правових понять у європейській традиції права.

Крім того, у цьому розділі рецензовано монографії визначається методологія та джерела комплексного дослідження концептів доброчесності та добросовісності. А саме: загальна методологія дослідження морально-правових принципів та концепцій; спеціальний компаративно-історичний метод науково-правового дослідження; прикладні методи науково-правового дослідження доброчесності та добросовісності; джерелознавчі засади вивчення еволюції доброчесності та добросовісності у загальноєвропейському культурно-історичному контексті.

У другому розділі монографії визначено синкретичну єдність морально-правових приписів у первісну епоху та на ранньому етапі історії Стародавнього Риму. Зокрема проаналізовано специфіку первісного мислення як головної ментальної передумови формування аксіології архаїчного Риму, а також здійснено компаративну культурно-історичну реконструкцію менталітету та системи цінностей стародавніх римлян.

Третій розділ монографії присвячено дослідженню античної концепції доброчесності (*integritas*) у контексті синтезу моралі і права. У цьому розділі монографічного дослідження аналізується питання щодо імперативу Добра (*Bona*) та похідних від нього морально-правових концептів. Зокрема аналізується: загострення дилеми Добра і Зла в римському праві царського періоду; синкретизм архаїчного римського права: домінування релігійної моральності над правом; формування концепції вірності (*fides*) як першої історичної форми доброчесності. Також проаналізовано морально-правові приписи доброчесності в ранній республіканський період історії Давнього Риму.

Четвертий розділ монографії розкриває процес формування, розквіту та занепаду концепції добросовісності (*bona fides*) у класичну

та посткласичну добу римського приватного права. З цією метою окремо з'ясовано генезис, становлення та подальшу історичну долю основних інститутів добросовісності (*bona fides*). А саме: судочинство по добрій совісті (*iudicia bonae fidei*); інститут добросовісного володіння (*bonae fidei possessio*); інститут договорів доброї совісті (*bonae fidei contractus*); інститут добросовісної інтерпретації (*bonae fidei interpretatio*); системна вульгаризація морально-правових інститутів добросовісності в добу посткласичного римського права.

П'ятий розділ монографії присвячений дослідженню історичної долі європейських концептів доброчесності та добросовісності в процесі трьох хвиль рецепції римського права в національні правові системи. Так, авторами досліджено: загальну сутність парадигми правової рецепції та її основні історичні версії; середньовічну концепцію *good faith and fair dealing*; «комерціалізацію» добросовісності в англійському адміралтейському праві; формування християнської концепції доброчесності (*integritas*) у канонічному праві; ідейні витоки сучасної інтерпретивістської теорії *Law as Integrity* Рональда Дворкіна; загальну специфіку рецепції принципів доброчесності та добросовісності на сучасному етапі; актуалізацію приписів доброчесності та добросовісності у протидії зловживанням правами уразливих осіб; європейську концепцію належного (добро)го урядування (*good governance*): загальні принципи та показники; академічну доброчесність у контексті долання корупції та зловживання правом у сучасній Україні.

Безсумнівно, обрана авторами структура монографічного дослідження дала змогу повно та всебічно розкрити тему дослідження. В цілому, за глибиною аналізу, кількістю та різноманітністю використаної наукової літератури можна констатувати те, що рецензоване монографічне дослідження відповідає найкращим світовим аналогам.

Позитивно характеризує монографію також глибина та системність зроблених висновків, які тематично поділені на ті, які мають значення для: методології

РЕЦЕНЗІЯ

науково-правових досліджень; предметної галузі історії добросовісності та доброчесності; науково-прикладних аспектів дослідження.

Викладене дає змогу зробити висновок про те, що монографія «Морально-правові принципи доброчесності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції», підготовлена авторським колективом у складі доктора політичних наук, професора Шульженка Ф. П., кандидата юридичних наук, доцента Шаркової І. М. та доктора юридичних наук,

доцента Гайдуліна О. О. є концептуальною, комплексною та фундаментальною науковою працею, виконаною на актуальну тему, яка має наукову та практичну цінність.

Результати дослідження можуть бути використані науковцями, викладацьким персоналом, державними службовцями, службовцями органів виконавчої влади, суддями, практикуючими юристами, слухачами та студентами ВНЗ та тими, хто цікавиться досліджуваною проблематикою.

Ф. П. Шульженко, І. М. Шаркова, О. О. Гайдулін Морально-правові принципи доброчесності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 428 с.

ISBN 978-966-667-833-4

Монографію присвячено з'ясуванню історико-правових аспектів морально-правових принципів доброчесності та добросовісності, які мають римсько-правове походження. Особлива увага приділяється рецепції цих концепцій у сучасне право. Передбачається, що це має стати ідейною основою системної європеїзації права України через звернення до історичних витоків добра і справедливості.

Робота адресується не лише історикам права, а й тим академічним правознавцям та юристам-практикам, у сфері професійних інтересів яких знаходяться проблеми загальної теорії, історії та методології права, а також праксеологічні питання ефективності європейської інтеграції у правовій сфері.

ПУБЛІКАЦІЇ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА УКРАЇНА» У 2023 РОЦІ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА	№ журналу	Сторінка
<i>Соколовська Н. В.</i> Вплив війни на формування гендерних відносин у суспільстві	3	6
<i>Rorovuch T. G.</i> The importance of legal awareness and legal culture for making court decisions	6	6
<i>Шульженко Ф. П., Риндюк В. І.</i> Інститут конституційного контролю в правових системах сучасності: теоретико-правовий аналіз	9	6
<i>Ковальський В. С.</i> Функції права в контексті правової дійсності: пояснення та розуміння	11	20
<i>Недюха М. П.</i> Політична корупція в Україні: соціальні механізми ідентифікації, запобігання та протидії	12	20
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО		
<i>Рудь Ю. М.</i> Парламент Великобританії: особливості структури та традиції	8	22
<i>Теплюк М. О., Нижник А. І., Тубелець О. С., Кучмар О. О.</i> Криміналізація колабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України	11	6
<i>Теплюк М. О., Нижник А. І., Тубелець О. С., Кучмар О. О.</i> Криміналізація колабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України (продовження)	12	6
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ		
<i>Махновський Д. С.</i> Питання адаптації законодавства Європейського Союзу до законодавства України щодо використання даних наукових досліджень	7	6
<i>Нелін О. І.</i> Правові аспекти євроінтеграційних процесів в Україні й адаптація вітчизняного законодавства про туризм до законодавства Європейського Союзу	10	6
ПРАВА ЛЮДИНИ		
<i>Пацурківський П. П.</i> Свобода як сокровенна реальність права: давньогрецька буттєва матриця права особи на право	11	28

БІБЛІОГРАФІЯ

Бортун М. І. Особливості забезпечення прав і свобод громадян в Україні 12 29

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Гулейков І. Ю. Цифрові активи як нетипові об'єкти цивільних відносин: окремі аспекти правової природи 1 30

Зайцев Р. В. Володіння як інститут речових прав за римським правом 1 44

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Пацурківський П. П. Спонтанність приватного права 6 19

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Гетманцев О. В. Збирання доказів у цивільному судочинстві 2 14

Осіпова І. І. Розподіл обов'язку доказування у цивільному судочинстві 2 20

Короленко В. М., Цветков А. М. Підняття корпоративної завіси (corporate veil) у справах про звернення стягнення за боргами російської федерації 3 15

Стефанчук М. О. Особливості договірної відповідальності в умовах воєнного стану 4 18

Пождожук Р. В. Доцільність виокремлення вразливих споживачів у контексті диференціації фізичних осіб – споживачів 7 14

Цюра В. В. Істотні умови та особливості укладення інвестиційних договорів: цивілістичний погляд 7 23

Солоха О. В. Особливості застосування примусових заходів під час примусового виконання ухвал у цивільних справах 7 31

Щербак С. В. Преюдиція судових актів, ухвалених у кримінальному провадженні та у справі про адміністративне правопорушення як підстава звільнення від доведення у цивільному судочинстві 7 39

Гетманцев М. О. До питання судового контролю за виконанням судових рішень 8 6

Штефан О. Витребування доказів з ініціативи суду в механізмі забезпечення ефективного цивільного судочинства 8 15

Гетманцев М. О. Значення процесуального режиму у забезпеченні судового захисту та єдності судової практики 10 49

БІБЛІОГРАФІЯ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

<i>Бурило Ю. П.</i> Адміністративна відповідальність суб'єктів господарювання за порушення законодавства про харчові продукти в контексті євроінтеграції	3	21
<i>Дуліба С. В., Теремецький В. І.</i> Актуальні проблеми закриття проваджень у справах про адміністративні правопорушення за статтею 130 кодексу України про адміністративні правопорушення під час судового розгляду	8	56

СІМЕЙНЕ ПРАВО

<i>Плюшко Д. С.</i> Деякі питання правових наслідків припинення шлюбу майнового характеру за законодавством України та деяких зарубіжних країн	10	15

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

<i>Соснін О. В.</i> Роздуми щодо визначення інформаційних ресурсів в законодавчих актах України	5	6
<i>Панасенко Р. О.</i> Проблематика правового регулювання електронних правочинів в Україні	9	44
<i>Талдонова К. Г., Шульженко Ф. П.</i> Правове регулювання електронної комерції: особливості здійснення розрахунків при продажу товарів у мережі інтернет із використанням служб доставки	9	52
<i>Омельченко А. В.</i> Суспільні відносини у сфері цифровізації як предмет правового регулювання	10	40

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАУКИ

<i>Михайлик О. Г.</i> Деякі аспекти кримінологічної характеристики особи, яка вчиняє бандитизм в умовах воєнного стану в Україні	1	6
<i>Кущ В. М., Триньова Я. О.</i> Сутність, зміст і форми кримінальної відповідальності потребують переосмислення	6	40

СУД І ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

<i>Popovych T. G., Derevyanko B. V., Teremetskyi V. I.</i> The consumer in relations in the field of ensuring the protection of law and order during the implementation of judicial proceedings	6	33

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА, АДВОКАТУРА

<i>Бобрик В. І., Берестова І. Е.</i> Право судді, призначеного на посаду строком на п'ять років, бути обраним на адміністративні посади в суді	5	25

БІБЛІОГРАФІЯ

Чумак В. В. Сутність та особливості правового статусу Служби судової охорони України 8 37

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Орлюк О. П. Трансфер технологій як драйвер інноваційного руху України: правові аспекти 12 36

СУДОЧИНСТВО

Берестова І. Судова процесуальна процедура в некримінальних судочинствах 1 13

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Величко М. В. Правове забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту Німеччини 1 59

Волощук О. Т., Гетманцев М. О. Інституційні арбітражі: поняття, специфічні риси та особливості правового регулювання організації та діяльності 3 30

Волощук О. Т., Гетманцев М. О. Міжнародні інституційні арбітражі: специфічні риси та види 4 26

Ivanova R. Yu. Council of Europe: main characteristics and directions of activity in the budget sphere 4 34

Нагнибіда В. І. Процесуальні гарантії учасників арбітражного розгляду при вирішенні міжнародних комерційних спорів в режимі відеоконференцз'язку 4 38

Мазур О., Бортун Г. Верховенство права в міжнародних відносинах 5 36

Махновський Д. С. Напрями законодавчого регулювання міжнародного трансферу технологій в Китаї та Республіці Корея 11 39

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Бантшиев О. Ф., Величко М. В., Салагор І. М. Оціночні поняття у кримінальних правопорушеннях проти довкілля в умовах воєнного стану 2 6

Бортун М. І. Забезпечення верховенства права в системі органів кримінальної юстиції 4 6

Триньова Я. О. Про екстремізм та необхідність встановлення кримінальної відповідальності за нього 7 48

БІБЛІОГРАФІЯ

- Бантшишев О. Ф., Величко М. В., Салагор І. М.* Доцільність внесення змін шляхом включення нової статті біоцид (442-1) у КК України згідно відповідності до міжнародного законодавства 8 28

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, БЮДЖЕТ

- Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С.* Дискусійні питання юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану 10 22

ЕКОНОМІКА І ПРАВО

- Безух О. В.* Місце та значення ринкового нагляду в господарському обороті 11 49

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

- Гевко В. Л.* Захист права як елемент у структурі суб'єктивного корпоративного права особи 8 51

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

- Кочин В. В.* Трансформування принципів житлового права відповідно до економічних відносин у державі 10 57

РЕЦЕНЗІЯ

- Рябченко О.* Адмінправо: нові підходи науковців (рецензія на підручник «Особливе адміністративне право», за загальною редакцією Б. Візера, Я. Лазура, Т. Карабін, О. Білаша 2 44

- Ковальський В. С.* Кримінальна ситуація в Україні. Основні тенденції. 2021 рік. Колектив авторів. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора М. Г. Вербеньського 6 45

- Наумової І. В. та ін.* «Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік» Ковальський В. С. Рецензія на монографію Вербеньського М. Г., Кулика О. Г. 7 57

- Драпушко Р. Г., Горінов П. В.* Рецензія на книгу академіка Віктора Андрущенка «У пошуках свободи. Історіософія української культури від найдавніших часів до наших днів 7 59

- Кухарев О. Є.* Право власності: способи захисту крізь призму судової практики. Колектив авторів під керівництвом професора, доктора юридичних наук, в.о. завідувачки кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Інни Спасиво-Фатєєвої 11 58

БІБЛІОГРАФІЯ

Спасибо-Фатєєва І. В. Монографічне дослідження договорів у корпоративному праві 12 46

Кравченко М. Морально-правові принципи добросовісності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції. Колектив авторів 12 48

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Минюк О. Ю. Електронні докази та можливі шляхи їх витребування у господарському процесі 8 44

Пожоджук Р. В. Правова природа стандарту пересічного споживача у праві Європейського Союзу 10 31

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Нелін О. І. Нормативно-правове забезпечення якості обслуговування у готельній сфері: проблеми теорії і практики 1 30

Нелін О. І. Правове регулювання готельного господарства України: сучасний стан і перспективи розвитку 2 30

Popovych T. G., Andrushchenko L. V. Circulation of commercial goods in wartime conditions 4 12

Olefir V. I., Popovych T. G., Andrushchenko L. V. Circulation of commercial goods: violation of legislation in wartime conditions 5 19

Гелич А. О., Гелич Ю. О. Суб'єкти господарювання за законодавством України: теоретичні та практичні аспекти загальних та спеціальних статусів 6 12

Миколаєць В. А. Окремі аспекти правового статусу арбітражного керуючого 9 13

Нелін О. І. Нормативно-правове регулювання та державна підтримка туристичної галузі в Україні: теоретико-прикладний аспект 9 22

Минюк О. Ю. Електронні докази та можливі шляхи їх витребування у господарському процесі 9 29

Зайцев Р. В. Довірча власність як похідна фідуціарної правової конструкції 9 36

КОНФЕРЕНЦІЯ

Міжнародна конференція «Міжнародне приватне право у національному судочинстві» («Private international law in national adjudication») 4 50

БІБЛІОГРАФІЯ

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, СЕМІНАРИ, КРУТЛІ СТОЛИ

Кресін О. В. Дні порівняльного правознавства в Лозанні 9 58

ВІДНОВЛЕННЯ КРАЇНИ

Комаровська Е. Е. Повоєнна відбудова України — економічні аспекти 4 47

НАУКОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Коломієць Ю. Перезавантаження мозку як вид кримінального покарання 2 38

Юровський Д. Особливості застосування інституту міжнародних арбітражів у справах за позовами про відшкодування збитків проти російської федерації 3 39

ДОСЬЄ

Інтерв'ю з Антоном Геращенко 5 44

М. АНТОНОВИЧ. Міжнародне публічне право: підруч. для студ. закладів вищої освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 516 с.

ISBN 978-966-667-818-1

У підручнику проаналізовано основні поняття, категорії, інститути та галузі міжнародного публічного права крізь призму їх застосування в Україні. Головний акцент переноситься з традиційної у радянській науці уваги до теорії міжнародного права на застосування міжнародного публічного права в практиці держав і міжнародних організацій, а також на практику міжнародних судових і квазісудових органів із врахуванням тих змін, які відбулися у міжнародному праві за останні десятиліття, особливо за останні роки після початку агресії РФ проти України з 20 лютого 2014 р. та її ескалації з 24 лютого 2022 р.

Для студентів, аспірантів і докторантів правничих факультетів закладів вищої освіти, викладачів та юристів-міжнародників.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Журнал «Юридична Україна» є українським фаховим журналом, який входить до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus». У ньому публікуються наукові статті українською мовою. Статті англійською мовою можна знайти на сайті pressa.yurincm.com.

До друку приймаються наукові статті, які раніше не були опубліковані в інших виданнях. У статтях автори мають наводити обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети статті (поставленого завдання) та висновків.

Бажаною умовою для публікації статті є передплата журналу «Юридична Україна» не менше як на півроку. Передплату журналу можна здійснити на сайті видавництва.

Рукопис статті має бути виготовлений українською або іншою мовою оригіналу статті і віддрукований шрифтом № 14, з розміщенням рядків тексту через півтора інтервали, береги — 3 см. Перелік використаних літературних джерел слід наводити в кінці статті в порядку появи відповідних посилань. При оформленні статей слід дотримуватися ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

На початку рукопису авторам необхідно зазначити індекс УДК (Універсальної десятикової класифікації), а після даних про автора та назви статті наводити анотації на неї українською, російською та англійською мовами. Орієнтовний обсяг анотації українською та російською мовами — 500 друкованих знаків, англійською мовою — від 1800—2600 символів. Анотації мають супроводжуватися перекладом прізвища, імені автора та назви статті відповідною мовою. До кожної анотації слід додавати перелік ключових слів (до десяти окремих слів або словосполучень) відповідною мовою.

Автор несе персональну відповідальність за додержання ним при підготовці статті норм чинного законодавства (зокрема щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності), достовірність викладених відомостей (у тому числі імені та найменувань згаданих у статті фізичних та юридичних осіб), цитат і посилань на літературні джерела та норми актів законодавства, правильність визначення індексу УДК і перекладів анотацій на статтю.

У тексті статті посилання на використані літературні джерела слід зазначити порядковим номером у квадратних дужках згідно з переліком джерел. Авторські пояснення і приклади слід наводити в дужках безпосередньо в тексті статті. Також автор надає перелік використаних джерел (References) англійською мовою.

Редакція залишає за собою право редагувати рукопис, скорочувати його, змінювати назву статті та вводити (змінювати) рубрикацію внутрішніх частин текстового матеріалу. Подані матеріали (рукописи), включно з тими, які визнано неприйнятними, редакція не повертає.

Автор, який подав матеріали для друку, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне їх розміщення на сайтах видавництва правової літератури «Юрінком Інтер» і Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України.

Текст статті подається у двох примірниках, один з яких має бути підписаний автором на кожній сторінці. Разом із статтею необхідно надавати: 1) довідку про автора (на окремому аркуші у довільній формі) із зазначенням прізвища, імені, по батькові, наукового ступеня та вченого звання (за наявності), місця основної роботи, посади, навчального закладу, в якому особа навчається, домашньої адреси (з поштовим індексом), номерів контактних телефонів та електронної пошти; 2) рекомендацію кафедри/відділу вищого навчального або наукового закладу (обов'язково для аспірантів та здобувачів) та рецензію кандидата чи доктора юридичних наук із відповідної спеціальності (обов'язково для аспірантів, здобувачів і кандидатів юридичних наук); 3) електронну копію статті, записану у вигляді окремого електронного документа на стандартній дискеті або диску; 4) фотографію автора у форматі tif або jpg, розміром 4,5x5,5 см, 300 dpi.

Усі матеріали слід надсилати на електронну пошту: jukr@yurincm.kiev.ua
або рекомендованим листом на адресу редакції:

04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б
Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер»
редакція журналу «Юридична Україна»
Тел.: (044)-411-69-08, (044)-411-64-03

Юридичний Вісник України

ВСЕ ПРО ЗАКОНИ В ОДНІЙ ГАЗЕТІ!

Про всі закони і права в одній газеті !

Газета «Юридичний вісник України»:

Юридична інформація та інформаційно-правовий банк законодавства та юридичної практики

Передплатний індекс – 33787 (на місяць)

Передплатний індекс – 21615 (на рік)

Комплект юриста «Загальний»:

- газета «Юридичний вісник України»
- журнал «Бюлетень законодавства і юридичної практики України»

Передплатний індекс – 22404

Комплект юриста «Елітний»:

- газета «Юридичний вісник України»
- журнал «Юридична Україна»
- журнал «Бюлетень законодавства і юридичної практики України»

Передплатний індекс – 08440

Комплект юриста «Сучасне правосуддя»:

- газета «Юридичний вісник України»
- журнал «Вісник Державної судової адміністрації України»

Передплатний індекс – 95702

ЮРИДИЧНА УКРАЇНА № 12 (252) 2023

Співзасновники:
Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України,

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України,

ТОВ «Юрінком Інтер»
Видавець: ТОВ «Юрінком Інтер»

Головний редактор — В. М. Махінчук, доктор юридичних наук, професор
Шеф-редактор — В. С. Ковальський, доктор юридичних наук, доцент
Відповідальна за випуск І. Д. Бірюкова

Редактор І. Д. Бірюкова
Комп'ютерна верстка О. Г. Ратушний
Художнє оформлення О. Б. Доценко

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром ТОВ «Юрінком Інтер»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 3954 від 13.01.2011.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20180-9980ПР від 06.08.2013.
Підписано до друку 05.01.2024. Формат 70x100/16.
Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 4,14. Умовн. друк. арк. 4,87.
Тираж 440 прим. Зам. № .

Адреса редакції та видавця: 04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б.
Тел. 411-69-08, 412-04-75. Факс 413-81-44.
<http://www.yurincm.com.ua>. E-mail: jukr@yurincm.kiev.ua.
Видавництво правової літератури «Юрінком Інтер».
Редакція журналу «Юридична Україна».

Віддруковано з готових діапозитивів в друкарні
ТОВ «Про Формат» Україна, 04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 86
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції — серія ДК № 5942 від 11.01.2018 р.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За достовірність
викладених фактів відповідає автор.

Передплатний індекс журналу «Юридична Україна» — 01757.

Передплатний індекс комплекту:
газета «Юридичний вісник України» і журнали «Юридична Україна»
та «Бюлетень законодавства і юридичної практики України» — 08440.

З приводу придбання журналів минулих випусків
звертайтеся за тел. 411-69-08, 411-64-03.